Pedagogika we psihologiýa kafedrasy

Atdaýew Esen

«**Mugallymçylyk ussatlygynyñ esaslary**» dersi boýunça umumy okuwyň ýazgylary.

Türkmenabat –2004 ýyl.

MOWZUK: SAPAKDA MUGALLYMYŇ USSATLYLYGY.

MEÝILNAMA:

1. *Mugallymyň sapaga taýýarlanyşy.*
2. *Sapagyň maksady we wezipeleri.*
3. *Sapagyň gurluşy we görnüşleri.*
4. *Sapakada akyl işini dolandyrmak.*
5. *Sapakda işlemegiň dürli görnüşlerine bolan dürli talaplar.*

Mugallymyň öňünde täze soraglar ýüze çykyp, sapagyň wezipelerini ony dürli usullar bilen amala aşyrmaklygy, sapaga taýýarlanmagy, geçirmekligi, tiplerini we strukturasyny düşündirmekdir.

Her bir pedagog ussat-mugallym bolmaklygy isleýän bolsa, onuň her-bir sapagy netijeli, mazmunly we gyzkly bolmalydyr. Onuň üçin tejribeli bolmaklygy ýene-de sapagyň metodikasyny we tehnikasyny oňat ele almalydyr.

Sapaga taýýarlanmakda mugallymyň esasy işi näme? sapakda mugallym pedagogiki ussatlygyny görmezmek bilen pedagogiki bilimleri we başarjaňlyklary aýtmak bilen çäklenmeýär.

Sapagyň metodikasy, tehnikasy tehnologiýasyny we ş.m. hemmesini käwagtlar (aýdyň ýa-da ýazyp ýetişmek) mümkin däl. Şonuň üçin hem käbir pedussatlaryň tehnologiki tarapyny sapagy taýýaralan wagtynda ýüze çykarmalydyrys.

Mugallymyň ussatlygy ilkinji nobatda onuň sapaga nähili taýyatlyk görmegi bilen baglydyr, hem-de mümkinçilikleri nähili peýdalanýar. Ol elmydama özüniň üstünde işlemeklik bilen tejribesini täze tejribeler bilen baýlaşdyrmalydyr.

Sapagyň maksadyny we onuň konkret pedagogiki meselelerini oňat oýlanmaklyk bilen sapakda hökmany çözmelidir.

Her bir sapagyň maksady we wezipeleri özünde terbiýeçilik ideýalaryň jemlemesidir.

Tejribeçilik işiniň wezipesi okuwçylaryň dünýägaraýyşyny formirlemekde brnäçe faktlara eýedir.

Terbiýe göwnejaý gurulan mahalynda üstünlige ymtylyş derejesi şahsyýetiň ukyplaryna we zähmetsöýerligine laýyk gelmekdir. Mugallym okuwçynyň üstünlik gazanmaga bolan ynamyny goldamak bilen, şol wagtyň özünde, onüuň işiniň netijelerine obýektiw talap edijilik bilen baha bermelidir,

esassyz nägileликleriň döremegine ýol bermeli däldir. Üstünlige ymtylşyň derejesiniň bir az ýokary bolmagy köplenç adama öz ykyplaryny ösdürmäge mümkinçilik berýär, ýöne ol öz işiniň maksadyna ýetmäge tutanýerli we yzygiderli çalyşmalydyr.

Bilimlilik okuw maksatnamasynyň talabyna görä okuwçylaryň bilimlerini, başarjaňlyklaryny we endiklerini ýaraglandyrýar.

Okatmak we tebiýe bermek bu bilim bermek prosesi çaltlandyrýar, sebäbi zerur bolmadyk zwenolaryň döremeginiň öňüni alýar.

Okatmak prosesinde çaga tebigat we jemgyýetçilik reallygynyň wakalary hem-de teoretiki we praktiki ýumuşlary çözmekligiň tärleri hakynda görnüşli bilimleri ele alýar.

Hakykatyň kanunalaýyklyklaryny we adamlaryň toplan taryhy akyl ýetiriş tejribelerini bilmek, adamyň işe taýýarlygyny, ukyplarynynyň kemala gelmegi üçin ýumuşlar çözmegiň netijeli tärlerini ele almagyň uly ähmiýeti bardyr. Şol tärleri umumylaşdyrmak we stereotipleşdirmek bilen ukyplaryň zwenolaryna öwrülýärler.

Bilimleriň iki görnüşiniň tapawutlandyrylyşyna laýyklykda okuwçylaryň özleşdiriş derejesini kesgitlemek zerurdyr: 1) ýagdaýa hakykat baradaky bilimiň belli bir möçberi we hili hakynda, 2) bolsa akyl zähmetiniň we praktiki işiň okuwçynyň okuwda we zähmetde mundan beýläk-de öňe gitmegini üpjün edýän häsiýetleriň, operasiýalaryň, tärleriň kemala gelmegi hakynda gürrüň bolýar.

Diňe şonda jemgyýetiň intellektual potensialyny ulanmak meselesini dogry çözüp bolýar.

Adamyň ukybyny bilmek üçin her hili şertleri döretmek hökmandyr.

Ýöne şeýlelikde hemme çagalar üçin deň bolan umumy bilim okuwçylaryň ukyplarynyň intensiw ösjekdigine garantiýa bermeýär.

Bu ilkinji gezekde bir synpda ukyby, zehini, gyzyklanmasy, dürli bolan çagalaryň okaýandygy bilen baglydyr. Okuwçynyň ukybyny optimal režimde formirleýn kesgitli çäreleriň ulgamy hökmandyr. Şeýlelikde jemgyýetçiligiň ukyplylygy maksimal ýagdaýda ösdürmek üçin gyzyklanmasy diferensirlenip okatmaklygyň hökmanylygyna getirýär. Diferensirlenip okatmaklygyň hökmanylygy jemgyýetçilik adamzada gyzyklanmasyny ýerine ýetirmekden gelip çykýar.

Häzirki zaman sapagyny guramaklygyň düzgünleriniň esaslary şeýle: maksady kesgitlemek, goýlan maksada görä okuw materialynyň mazmunyny analizlemek, okuwyň wezipesini formirlemek, okatmagyň metodlaryny we usullaryna iň oňat şertler döretmek, okuwçylar bilen mugallymyň arasyna özara täsirligi anyk guramak, sapagyň tipini we onuň strukturasyny saýlamak.

Ýaş mugallymlar üçin sapagyň strukturasyny saýlamaklyk aýratyn hem çylşyrymlydyr.

Sapagyň strukturasy – bu esasy elementleriň yzygiderliginde we özara baglanyşykda, ýagny bilimleri barlamak, täze materiallary öwrenmek, geçilenleri berkitmek, özleşdirmeklige kontrollyk etmek, geçilenleri umumylaşdyrmak, jemlemek, öýe iş tabşyrmak we ş.m. degişlidir.

Sapagyň strukturasy şablon we standart görnüşinde bolmaly däldir.

Sapagyň strukturasy boýunça mugallym onuň meýilnamasyny düzýär. Ýazuw üsti bilen beýan etmekligi mugallymyň özüne baglydyr.

Sapagy taýýarlamak üçin her bir etap üçin wagty göz öňünde tutmalymy? Oňa şübhelenmeli däl, hökmany göz öňünde tutmaly, ýöne sapak geçilýän döwründe berlen wagta seretmek gerek. Ol sapakda döreýän situasiýa baglydyr: okuwçylaryň taýýarlygyna, täze bilimi kabul ediş derejesine, emosional keýpine we ş.m.

Sapak meýilnamalaşdyrylandan soň, sapagyň meýilnamasy özleşdirilmelidir. Her bir mugallyma öz konspektini we iş meýilnamasyny öwrenmek hökmanmy? Beýle soraga diňe täze işe başlan ýaş mugallym däl-de köp iş stažly mugallymlara hem degişlidir. Ony tassyklamak üçin birnäçe mysallara ýüzleneliň:

Mugallymyň sapaga taýýarlanyşyny birnäçe görnükli pedagoglar şeýle häsiýetlendirýärler.

1. Maksatnamanyň şu sapaga degişli bölümini öwrenmeli, programmanyň düşündiriş hatyna seretmeli.
2. Şu bölümiň materiallaryny, soraglaryny, mowzugyny öwrenmeli.
3. Sapagyň mazmunyny formirläp, soraga jogap berip, onuň netijeliligine ýa-da maksadyna ýetmek üçin aladalanmaly.
4. Okuwçylaryň pikirini bilmeli, kollektiwiň özüni alyp barşyny göz öňünde tutmaly. Okuwçylaryň psihologiýasyny öwrenenden soň, pedagogiki sungaty, ussatlylygy ulanyp öňde goýlan maksada ýetmeklige çalyşmalydyr.
5. Ähli metodiki usullaryň arsenalynda okuwçylaryň hem-de materiallaryň optimallygyny saýlap alyň.
6. Görkezme esbaplary taýýarlap, tehniki serişdeleriň taýýarlygyna göz ýetirmeli we ş.m.

Bu operasiýalar pedagogiki taýdan özüni ödändir, ýagny şularyň esasynda sapagyň prosesi döreýär, sapagyň formasynyň döremegi – bu döredijilikli hem sapagyň netijeliligine baglydyr.

Sapagy kämilleşdirmek maksady bilen onuň strukturasynyň etaplarynda hususy soraglardan başgada, umumy meseleler çözülýär, ýagny: zanýatiýalaryň bütin didaktiki maksada ýetmekligi, bilimleri beýan etmek, başarjaňlygy we endigi berkitmek, bir wagtyň özünde berkidilip we geçilip barlamak bilen düşündirmek, okuwçylaryň özbaşdak işleri mugallymyň beýan eden bilimi arkaly nygtaýar; täze elementleri berkitmek prosesinde we bilimleri barlamakda girizilýär.

Mowzuk Mugallymyň hünär-terbiyeçilik başarjaňlyklaryny kemala getirmek.

Meýilnama.

1. Pedagogik maksadyň kesgitlenişini we okuwçynyň psihologik ýagdaýyny seljermek etapynyň başarjaňlygy.
2. Terbiyeçilik meseläniň çözlüş etapyny jemlemek başarnygy.
3. Okuw döwründe terbiýeçilik başarjaňlyklary we endikleri kemala getirmek.

"Abraý mirasda däl-de , akyl bilen edepdedir" diyip öňküler aýdypdyrlar.Be-
ýiklik aslyň kimligine , gelip çykyşyňda däl-de , akyl-paýhasyňda ,başarnygyň-
dadyr" diýip Kowusnamada belleýar.

Başarjaňlyklar sosial-psiholgik ýagdaýdyr. Olar subýekt tarapyndan ele alnan "alnan aýratyn işiň» önümli wezipäniň çözülmegini ýüze çykarýar.Psihploglaryň we pedagoglaryň aglaba köpüsi başarjaňlykda aňly ýerine ýetirilip herketler we operasiýalar jemlenýär diýip belleýärler.

Pedagogik başarjaňlyklar bolsa, pedagogik işiň tehnologik birligidir.Hünär – pedagogik başarjaňlyklar subýektde ylym –pedagogik bilimleriň giň möçberiniň terbiýelenmeginde kemala gelýär.Başarjaňlyklaryň derejesine aşakdaky ýaly häsiýetnama berilýär.

1. Başlangyç (hünär-başarjaňlygyň bolmazlygy)
2. Pes dereje (ilkinji hünär başarjaňlyk)
3. Orta dereje
4. Ýokary (kemala gelen başarjaňlyk)
5. Ussatlyk –döredijilikli pedagogik işiň iň ýokary derejesi.

Şu derejelre hil taýdan baha bermegiň ölçegi hököminde aşakdaky şertler göz öňünde tutulýar.

a) Şahsyýetiň gönükdirilmegi.
b) Hünär başarjaňlygyň jemi we onuň kemala gelmegi.
c) Pedagogik psihologik tayydan okdelik ,işjenlik.
d) Işe hemişe psihologik taýýarlyk we köpçülikde ylalaşyk.

Terbiýeçilik işiniň häsiýetine görä hünär pedagogik başarjaňlygy aşakdaky ýaly bölmek mümkin.

Okuwçynyň ýagdaýyna syn etmek, gelejekdäki maksatnamalary işläp düzmek, pedagogik we psihologik bilimleri ussatlyk bilen ulanyp bilmek,mekdep iş kagyzlaryny öwrenmek, psihologik-pedagogik hasiýetnama bermegi başarmak we ş.m.

Çagalaryň ol ýa-da beýleki bir häsiýetiniň ýüze çykyşynyň sebäbiniň seljermek başarjaňlyklary,terbiýeçilik işiniň zerur guramaçylyk görnüşini saýlap bilijilik başarjaňlyklary,özüni okuwçynyň yerine goyup bilmek başarnygyny,okuwçynyň ýagdaýyna düşünip bilmek başarnygy, synyp bilen işlemegiň öňden düzülýän meýilnamasyny düzüp bilmek başarnygy ,synap köpçüligi bilen işlemegiň meýilnmasyny düzüp bilmek bilen gabat getirip bilmek başarnygyny we ş.m.

Şu etapda öz pikiriňi ,duygyňy dogry we doly dil üsti bieln beýan edip bilmek başarnygy ;goýlan meseläniň şertini maksadalaýyk düşündirip bilmek peýdalanyp bilmek başarnygy;okuwçylar bilen pedagogik maksadlaýyk gatnaşygy ýola goýup bilmek başarnygy;ýüze çykýan jeňjeňçilikli ýagdaylary wagtynda çözüp bilmek başarnygy ;dostluk we ýoldaşlyk ykrar etmek; çagalaryň özara gatnaşyklaryny dogry ýola goýup bilmek we ş.m başarnyklar degişlidir.

Çagalaryň özüni alyp baryşynda ýüze çykýan aýratynlyklary kesgitläp bilijilik başarnygy; okuw –tebiýeçilik ýüze çykýan käbir kemçilikleriň gowşaklygynyň sebäbini seljerip bilijilik başarnygy; ýerine ýetirilen işleriň netijesinde we iş tejribä daýanyp gelejekki wezipeleri kesgitläp bilmek başarnygy; hünär öz özüňi terbiýelemgiň anyk wezipelerini we meýilnmasyny goýup bilmek başarnygy.

Sokrat ylymly bilimli bolmak barada; «Bilimden zyýat genji- hazyna, akmak kişiden howuply duşman ,hünärden belent sarpa,haýatdan ýakymly zynat ýokdur»- diýipdir. Şonuň üçin mümkin boldugyndan köpräk akyl –paýhas öwrenjek bolmaly.

Her bir terbiýeçi,mugallym öz hünär iş döwründe hünär bilimleriň ulgamy bilen hem ýaraglanan bolmalydyr.

- Terbiýäniň anyk wezipesini, maksadyny,guramaçylyk şekilini,serişdesini we usulyny bilmekdir;
- Okatmak döwründe mazmunyny , ýörelgesini ,usullaryny, guramaçylyk görnüşlerini bilmekdir;
- Okuwçylaryň ösüşiniň anatomo-fizologik esaslaryny ,ýaş aýratynlyklaryny bilmekdir;
- Okuwçylaryň tertiplilik derejesini kesgitläp bilmelidir;
- Okuwçylar köpçüligi bilen işlemegiň mazmunyny, görnüşini we usullaryny bilmekdir;
- Synp köpçüliginiň ýolbaşçysy dürli ýaşly okuwçylar bilen işlemegiň mazmunyny we usullaryny bilmelidir.;
- Ene –atalar bilen işlemegiň mazmunyny we görnüşini bilmelidir.

Bilimleriň şu ulgamy mugallyma gündelik okuw-terbiýeçilik işinde ýardam berýär. Mundan başga-da hünär mugallym bolmak üçin hünär endiklerini bilen hem ýarglanan bolmalydyr.Hünär pedagogik endikler- bu berk özleşdirilen we gündelik (yzygiderli)gaýtalanýan çylşyrymly akyl we amaly taýdan awtomatlaşan okuw terbiýeçilik işlerindaki çalaja aňly barlag esasynda ýerine ýetirilýän herketdir.

Hünär pedagogik endikler okuw terbiýeçilik döwründe kesgitli hereketli hereketleri (täsirleri) çalt we anyk ýerine ýetirmäge ýardam edýär.Bu bilimler bilen birlikde pedagogik başarnygyň düzüminew girýär. Köplenç hünär pedagogik endigiň esasynda ýönekeý adam işi (sözleýiş işi, okamak , sanamak we ş.m) ýatýar. Emma olar kesgitli ýagdaýda mazmuny we gönükdirlenligi boýunça ýörite –pedagogik endigi öwrülýär.

Hünär endikleri : dogry sözläp bilmek ; öz pikiriňi aýdyň beýan edip bilmek; sözleýiş äheňi ; owadan we sowatly ýazyp bilmek ;sanap bilmek endigi; çagalar bilen özara gatnaşykda olara ýüzlenip bilmek endigi;çagalar bilen işläp bilmek endigi; ýüz keşbiniň hereketlerini; ünsini paýlap bilmek ; ýazgylardan, tablissalardan dogry peýdalanyp bilmek ; ýönekeý zähmet gurallaryndan peýdalanyp bilmek endigi; TS peýdalanyp bilmegi; estetiki terbiýe berip bilijilik endigi; we ş. m.degişlidir.

Mugallymyň pedagogik ussatlygy, hünär kämilligi eýe bolmak üçin bilimlerini, endiklerini ,başarjaňlyklaryny artdyrmak, öz-özüni barlap bilmek, öz üstünde yzygiderli işlemek zerurdyr.Hünäriňi ardyrmak hemme kişä möhümdir, çünki adam, öz deň-duşlaryndan diňe ylym we hünär arkaly saýlanyp biler. Adam deň-duşynda bolmadyk bir ukybyň özünde barlygyny bilse,ol derrew özüni beýlekilerden tapawutly saýyp ugraýar, şonuň üçinol öz bilimni we zehinini öňkiden hem kämilleşdirmäge çalyşmalydyr,Mugallymyň bilimni, başarjaňlyklaryny, endigini kämilleşdirmegiň çägi ýokdur.

Okuw terbiýeçilik işlerinde iň ýokary derejä galmak- ýagny pedagogik ussatlyga eýe bolmaklyga çalyşmaýan mugallym ýok bolsa gerek.

Hünär pedagogik başarjaňlygyny kemala getirmek üçin ýokary okuw jaýynda okaýarka her bir talyp ýokary düşünjeli çagalary okatmak we terbiýe bermek işine gönükdirmek üçin nazaryýet we amaly bilimlere türgenleşmelidir. Emma her iş örän çylşyrymly we kyndyr.

Barlaglaryň görkezmegine görä hünär pedagogik ussatlyk özara baglanşykly –üç etap boýunça kemala gelýär.

a) şu meselä degişli edebiýätler bilen tanyşmak, pedagogika we psihologiýa dersinden umumy okuw we amaly işleri gözden geçirmek.
b) Pedagogik ussatlygy artdyrmak üçin meýilnama düzmek ; öz kärdeşleriň iş terbiýesini öwrenmek, olaryu syn etmek, sapakjlaryna gatnaşmak we ony barlag etmek we ş.m.

c) Ylmy barlaglaryň ýokary netijelerini öz terbiýäňde ulanmak, ýoldaşlaryň ýokary iş usullaryny kabul etmek, öz-özüni terbiýelemek, okuw – terbiýeçilik işlerinde ulanylýan usullarynyň netijelerini barlamak we ş.m.

Şeýlelikde hünär-pedagogik başarjaňlygy artdyrmak diňe şeýle; hünäre taýýarlyk hünär iş- öz bilimini artdyrmak usuly bilen amal aşyryp biliner. Sebabi hünär taýýarlygyň ýokary derejesi okuw –terbiýeçilik işinde ilkinji basgançak bolup hyzmat edýär.

Pedagogik başarjaňlyklary we endikleri kemala getirmek döwri pedagogik bilimleriň ulgamyny aň gazanjyna öwürmegi bilen berk baglanşyklydyr.Pedagogik başarjaňlyklaryň , endikleriň kemala gelişini aşakdaky ýaly etaplara bölmek bolýar:

Ýokary okuw jaýyna çenli- pedagogik başarjaňlygyň we endikleriň esaslarynyň mekdebinde (okuw döwründe) kemala gelmegi.Ýokary okuw jaýynda –pedagogik sapaklarynda (psihologiýa, pedagogika,ýörite sapaklarda) pedagogik amaly iş döwründe , talyplar bilen okuw jaýyny işlerde ele alynmagy; Ýokary okuw jaýyny tamamlandan soňky özbaşdak işläp başlan döwründe (1-ýylyň dowamynda)
pedagogik ussatlygy ele almak üçin amaly başarjaňlyklary we endikleri käminlleşdirmek.

Geljekki mugallymlar pedagogik başarjaňlyklary dürli derejede ele alýarlar . Pedagogik başarjaňlyklary we endikleri kemala getirmek döwründe okatmagyň dürli usullaryndan we serişdelerinden peýdalanylýar. Pedagogik başarjaňlyklary we endikleri kemala getirmekde ulanylýan usullary iki topara bölmek bolýar .

1-nji topara : gürrüň , edebiýatlar bilen işlemek , pedagogik tejribeleri öwrenmek we ony barlamak degişlidir .

2-nji topara –amaly we çözgütleriň ýumuşlary ýerine ýetirmek , okuw – terbiýeçilik ýagdaýyny barlamak we pedagogik meseleleri çözmek ýaly işler degişlidir . Şu iki topar hem biri-biri bilen berk baglanyşykly we özara şertleşendirler .

Pedagogik başarjaňlyklary kemala getirmek esasy hem talyplar üçin amaly ýumuşlaryň ulgamy wajyp serişde bolup hyzmat edýär.Ol ýumuşlar şu aşakdakylary öz içine alýar :-okuw- terbiýeçilik prosesiniň şekilini almak boýunça ýumuşlar (synp ýolbaşçynyň iş meýilnamasyny, maksatnamasyny dürli ýazgylary ýazmagy öwrenmek)

-Mekdebiň we synp ýolbaşçysynyň iş meýilnamasyny barlamak boýunça ýumuş ;

-Mekdebiň okuw-terbiýeçilik döwrüni öwrenmek boýunça ýumuşlar;

-Okuwçy we çagalar köpçüligini (ýaş we ýekeleýin aýratynlyklaryny,çagalar köpçüliginiň ösüş derejesini) öwrenmek boyunça ýumuşlar.Pedagogik başarjaňlyklary we endikleri kemala getirmekde birnäçe birligi (bütewiligi) zerurdyr:

- Talyplaryň hünär we şahsy ähmiýetli meseleleri amaly ele almagyň zerurlygyna göz (akyl) ýetirmekleri :
- Pedagogik başarjaňlyklarynyň ulgamyny aýdyňlaşdyrmak we onuň mazmunyny düşündirmek .
- Pedagogik başarjaňlyklary we endikleri kemala getirmegiň programmasyny işläp düzmek .
- Başarjaňlyklary ele almak üçin amaly işi we ýumuşlary gurmak we onuň ýerine ýetirilmegi ugrunda çalyşmak .
- Başarjaňlyklaryň we endikleriň kemala geliş derejesini gözegçilik etmek , talyplaryň netijesini barlamak ,baha bermek .

Ussat mugallymsyz galaýsa zaman

Nadanlyk derdinden garalar jahan.

Abdyrahman Jamy.

Mowzuk: Pedagogik ussatlyk we häzirki zaman terbiýesini kämillesdirmekde onuň ähmiýetiniň mukaddes Ruhnamada beýan edilişi.

Meýilnama:

1. Ylmy-tehniki we jemgiýetçilik öňe gidişlik şertlerinde mugallyma bildirilýän talaplar.
2. Mugallymyň hünär taýýarlygy.
3. Mugallymçylyk ussatlyk barada düşünje.
4. Mugallymçylyk ussatlygy kemala getirmegiň ýollary.

1. Mugallymçylyk dünýäde iň gadymy hünärleriň biri hasaplanýar.Onuň ähmiyeti hiç haçan kemelmez, sebäbi okuw we terbiýe jemgyýet üçin hemişelik gymmatlyklar bolup durýar.Olaryň kömegi bilen jemgiýet ösýär,kämilleşýär.Şonuň üçin mugallymyň jemgiýetde tutýan orny ýokarydyr.Şeýle sözler aýratynam häzirki döwürde gaty aktual bolup durýar.Sebäbi häzirki zaman mekdebi we mugallymlar XXI asyryň taryhy wezipelerini çözmelidirler.Ýöne mugallymçylyk hünäri diňe bir ähmiýetli bolman, eýsem ol gapma-garşylykly hem bolýar.Mugallymyň okuwyň düzgünleri oňat bilmegi, işe ussatlyk hakynda umumy okuwlary we nutuklary diňlemegi üstünlige getirip bilmez, eger-de, mugallymyň özi oňa ymtylmasa, onuň özüniň ussatlygy kemala getirmeklige hemişelik islegi bolmasa , mugallymçylyk hünäri birnäçe talaplary ödemelidir.Bu talaplar häzirki zaman önümçiliginiň, adamlaryň durmuş şertlerini düýpgöter üýtgedýän ylmy-tehniki progresiň şertlerinde aýratyn uly ähmiýete eýe bolýar.Ösüp barýan adamyň şahsyýetini häzirki zaman maşynlarynyň tehniki talaplarynyň adamyň psihiki mümkinçiliklerine laýyk geler ýaly kemala getirmegi.(Tiz we takyk kabul etmek prosesi, ünsüň möçberi we bölünişi we ş.m.).

Mugallymyň teoretik taýdan ösmegine we pedagogik ussatlygynyň ýokarlanmagyna täsir edip biljek zat,ol hem onuň öz-özüniň bilimini artdyrmagydyr. Ol durmuş bilen kybapdaş gitmelidir, öz okadýan dersinden täze bilimleri hemişe özleşdirmelidir. (Ol «mugallymçylyk hünäri dowam edýär, haçanda mugallym okaýar, öwrenýär. Eger-de ol okamasa, öwrenmese, onda mugallymçylyk hünäri ölýär, ýitýär» diýip ýazypdyr.)

Mugallymda diňe bir öz-özüniň bilimini artdyrmaklyk däl-de, eýsem onda, onuň işinde pedagogik maksada okgunlylyk hem bolmalydyr. Beýle diýmeklik, onuň işini esasy maksada, ýagny okuwçynyň şahsyýetini formirlemekligi, kemala getirmekligi dolandyrmaklyga gönükdirilen bolmalydyr.Maksada okgunlylyk pedagogik işde yzygiderligi (we sistemalylygy) talap edýär. Maksada okgunly pedagog şol bir babatda optimist we gumanist hem bolmalydyr. Mugallym her bir okuwçynyň şahsyýetinde (polojitel) elementleri gözlemeli, onuň gowy taraplaryny görmeli. W.G. Belinskiniň sözi bilen aýdanymyzda «adamyň hemişe gowy polojitel taraplaryny görmeli we şondan hem terbiýäni başlamaly».

Öňdebaryjy garaýyşly pedagog diýmeklik onuň gumanistik (ynsanperwer) häsiýetiniň bolmagyny talap edýär. Bu iki düşünje biri-biri bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr. Okuwçynyň şahsyýetine gowy göz, poljitel seretmeklik diýmek, bizi oňa hormat goýmaklyk ony söýmeklik diýen düşünjä getirýär.Beýle diýmeklik mugallym gumanist bolmaly diýildigidir. «humanit- lat.söz-» .adamkärçilikli» diýip terjime edilýär. «Adama näçe talap bildirilse, şonçada oňa hormat goýulmalydyr»

Pedagogik praktikada ýene-de bir möhüm häsiýetleriň biri, ol hem mugallymyň hereketleriniň durnuklylygydyr.Mugallym hemişe özüni deňagramlylyk ýagdaýda alyp barmalaydyr, onuň hereketlerinde durnuklylyk bolmalydyr. Dürli okuw we terbiýeçilik ýagdaýlarynda okuwçylaryň dürli

gyjyndyrýan (gaharyny getirýän) ýagdaýlarda pedagog özüni durnukly alyp barmaly. Ýöne mugallymyň durnuklylygy bilen göniden göni baglanşykly häsiýet,ol hem pedagogyň talapkärligidir. Mugallym okuwçynyň şahsyýetine diňe bir hormat goýmak bilen çäklenmän, onda belli bir okuw we terbiýeçilik normalarynyň ýerine ýetirilmegini gazanmaly, talap etmeli. Şeýle bolmasa, okuw- terbiýeçilik işinde guramaçylyksyzlygyň döremegi mümkin.

2. Ýokarda aýdylyp geçilen mugallyma bildirilýän talaplar bizi gelejekki pedagogyň umumy modelini görmeklige getirýär.Bu mugallymyň professiogrammasy diýen düşünje bilen baglanşyklydyr. Mugallymyň professiogrammasy diýip birnäçe pedagogik ölçegler esasynda pedagogik okuw jaýlaryna alynmagyna we olaryň gelejekki mugallymyň prognostik, isleg bildirilýän modelini düzmegine aýdylýar. Belli häzirki zaman alymy W.A. Slastenin birinji gezek mugallymyň professiogrammasyny işläp düzdi. Ol şu aşakdaky pedagogik ölçeglerden ybaratdyr:

1. Mugallymyň şahsyýetiniň alamatlary (häsiýetleri) we tapawutlandyrmasy (häsiýetlendirmesi).
    a) professional – pedagogik işe gönükdirenlilik.
    b) Akyl ýetriş (öwreniş)gönükdirenliligi.
2. Mugallymyň psihologik we pedagogik taýdan taýýarlygyna bilidirilýan talaplar. Ol şu aşakdakylardan ybaratdyr.
    a) bilimler.
    b) Başarnyklar.
    c) Endikler.
3. Gelejekki mugallymyň umumy ylmy taýýarlygy.
   Beýle diýldigi, onuň diňe bir öz predmetinden ylmy düşinjeleri bilmän eýsem beýleki dersler boýunça hem ýeterlik düşünjesi bolmaly diýildigidir.
4. Mugallymyň öz okadýan dersi boýunça metodiki taýýarlygy. Ol şz dersi boýunça diňe bir umumy metodik talaplary ýerine ýetirmän, eýsem, şol derse degişli ýörite metodik däzgünleri berjaý etmelidir.

3. Mugallyma bidirilýän talaplaryň we mugallymyň professiogramasynyň mekdep durmuşyna geçirilmegi üçin pedagogyň ussatlygy gerek bolýar

Näçe talaplar barada aýdylanda, nähili gowy professiogramma düzülsede pedagogik işiň ýokary derjedeligi barada aýdyp bolmaz .Eger-de şolary mekdep praktikasyna geçirýän ussat, ýenede pedagog bolmasa olar diňe gury söz, gürrüňligne galýar. «Pedagogik ussatlyk» diýen düşünjä pedagogik teoriýada alymlar tarapyndan ýeke-täk bir kesgitleme berilmeýär. Bu problema babatda alymlaryň arasynda dürli-dürli teoriýalar bar.Ýöne biz şeýle bolansoň esasan «Pedagogik ensiklopediýada» berilýän kesgitlemä daýanýarys. Sebäbi ony alymlaryň köpüsi goldaýar.Onda «ped- ussatlyga» şeýle kesgitleme berilýär:

«Pedagogik ussatlik – diýip her bir pedagoga düşünikli ýokary we hemişelik kämilleşýän derjede guralan terbiýe we okuw sungatyna, çagalaryň şahsyýetine hormat goýmaklyga gönükdirilen pedagogik işine aýdylýar.

Pedagog – bu öz işiniň ussady, ýokary medenýetli hünärment, öz dersini çuňňur bilýän, öz ylmy boýunça oňat baş çykaryp bilýän , okuwyň we terbiýäniň metodikasyny ýokary derejede ele alan bolup durýar».

Pedagogik ussatlygyň esasyny düzýän, fundamenti hasaplanýan professional bilimlerdir.

Professional bilimleriň mazmunyny öz dersiň boýunça bilimler, onuň metodikasy, pedagogika we psihologoýa boýunça bilimler düzýär.Ýöne şol professional bilimler okuwçylaryň aňyna ýetirilmese, olara öwredilmese, onda bilimler netijesiz, peýdasyz bolup galýar. Olaryň netijeliligini bolsa pedagogik ukyplar üpjün edýar.

Olaryň birnäçe görnüşleri bardyr:

a) Didiaktiki ukyplar – bu okuwçylara okuw materialyny düşünikli, gyzykly, takyk, ýönekeý görnüşde öwredip başarmakdyr.
b) Guramaçylyk ukyplary- bu okuwçylary dürli okuw we terbiçilik işlerine çekmegi, şeýle hem öz işiňi oňat guramagy başarmak bolup durýar.
c) Kommunikatiw pedagogik ukyplar – bu mugallymyň okuwçylar bilen oňat , biri-birine düşünişmek esasynda aragatnaşygy ýola goýmak başarnygy bolup durýar (kommunikation – iňlis dilinden «aragatnaşyk» diýip terjime edilýär).
d) Perspektiw pedagogik ukyplary – lat. söz percepcia –içki dünýäsi . bu mugallymyň okuwçylaryň içki dünýäsine aralaşmak , ony oňat öwrenmek başarnygydyr. Belli psiholog A.A. Bodalýew bu pedagogik ukyplylygy « ikinji görüş» diýip atlandyrýar.
e) Syggestiw pedagogik ukyplylygy – bu mugallymyň söz üsti bilen talap edijilik ukyby (suggestiwýa –lat. söz. pikir ýöretmek, duýgy döretme).
f) Ylmy – akyl ýetirişi pedagogik ukyplylygy – (akademiki) – bu mugallymyň öz dersi boýunça degişli informasiýalary almagy, öz öwredýän ylmy boýunça täzeliklerden habarly bolmaly bolup durýar.

5. Mugalym üçin diňe bir « pedagogik ussatlyk» diýen düşünjäniň mazmunyny bilmek ýeterlik däldir, pedagogyň öňünde ony özüňde nähili kemala getirmeli diýen sorag ýüze çykýar.Şu problemany çözmekde talyba – gelejekki mugallyma pedagogikany we psihologiýany bilmeklik köp kömek edýar.Ýene-de, mugallymyň öz pedagogik işini gowy, üstünlikli alyp barmagy üçin, onuň öz, okadýan dersini çuňňur we

giňişleýin bilmegi zerurdyr. Alymlaryň köpçiliginiň hasaplamalryna görä, pedagogik ussatlyk kemala gelende, formirlenende şu aşakdaky 3 etapy geçýär:

1. Pedagogik ussatlyga degişli edebiýatlar, padagogika we psihologiýa boýunça teoretik işler, öňdebaryjy mugallymlaryň işleri, öz dersi boýunça hünarmenleriň we alymlaryň işleri bilen tanyş bolmak .
2. Öz pedagogik işini kämilleşdirmegiň palnyny düzmek, öňdebaryjy kärdeşleriň tejribesi bilen tanyş bolmak (käbir sapaklar gurap görmek we ş.m).
3. Öz pedagogik praktikaňa öňdebaryjy pedagogik tejribäni we ylmy barlaglaryň netijelerini örnaşdyrmak, öz –özüňi terbiýelemek we öz iş usullaryňy, metodlaryňy kämilleşdirmek hem-de olaryň netijeliligini barlap görmek we ş.m.

Mowzugy : Mugallymyň işiniň düzüminde sözleýiş.

Meýilnama :

1. Sözleýiş habarlary geçirýän we terbiýeçilik täsirlerini ýetirýän serişde höküminde.
2. Dil we sözleýiş.
3. Sözleýiş mugallymyň okuwçylar bilen aragatnaşyk serişdesi hökmünde.
4. Mugallymyň sözleýişiniň medenýeti.

1. Mugallymyň işiniň analizi oňat taýýarlanan sanagyň okuwçylara taäsir edip biläýjek sözleýiş bilen berkidilen bolmasa, onuň okuw we terbiýeçilik maksatlaryna doly yetip bilmeýändigini görkezýär.Sapak wagtynda we ondan daşarda mugallym we okuwçylar biri- birlarine dürli mazmunly informasiýalary geçirýärler.Şeýle infýrmasiýalar öwrenilýän predmetiň dürli bölümlerine degişli (temalar boýunça) we terbiýeçilik işi bilen baglanşykly bilimler, başarnyklar we endikler bolup bilerler. Eger-de, sapagyň strukturasy boýunça aýtsak, mugallym onuň ähli elementlerinde sözleýşiň üsti bilen okuwçylara birnäçe informasiýalary berýär we öz gezeginde olardan hem kabul edip alýar. Ýöne informasiýalar sapagyň inine laýyklykda dürli formalarda berilmegi mümkin. Meselem : sorag – jogap, gürrüň, leksiýa, diskusiýa we ş.m. Ýokarda aýdylan zatlary tejribede amala aşyrmak üçin mugallyma sözleýiş ukyplylygy gerek bolýar.

Belli psiholg B.A.Ilýuk bu problema boýunça ylmy –barlag işlerini geçirdi we ol mugallymyň su aşakdaky komponentlerden durýandygyny görkezdi.:

1. Oňat (söz) ýatkeşlilik.
2. Dil serişdelerini dogry saýlap almak.
3. Sözleşiň (sözlemleri) logiki tarapdan dogry guramak we beýan etmek.
4. Sözleýşiňi öz gürrüňdeşlik edýän subýekitiňe görä guramak ýa-da onuň isleglerini göz öňünde tutmak. Sözleýişi oňa gönükdirmek.

Sözleýiş diňe bir informasion serişde bolup çykyş etmän, eýsem ol terbiýeçilik funksiýasyny ham ýarine ýetirýär.
Sözleýişiň usti bilen mugallym okuwçylaryň unisini sapakda jemleýär,olary işiň dürli görnüşlerine höwesini döredýär, oňat ahlak gymmatlyklarynyň ruhynda terbiýeleýär. Iň uly sözleýiş mümkinçilikleri bolen mugallym dil we edebiýat predmetini öwredýän pedagoglardyr Ýöne (dilçilerdir).

Her-bir mugallym, isle fizik, himik biolog, matematik bolsun, olaryň hemmesinde sözleýişiň uly mumkinçilikleri bilmaly ya-da oňat sözleýişli mugallymlar bolmalydyrlar.Şeýle bolmasa mugallym okuwçylara oňat we netijeli terbiýeçilik täsirlerini ýetirip bilmeýär.Sözleýiş arkaly mugallym klasda we ondan daşarda dürli okuw – terbiýeçilik ýagdaýlary ýüze çykanda birnäçe terbiýeçilik usullaryny peýdalanýar.Olardan meselem:gurruň, duýduruş bermek, maslahat bermek, höweslendirmek, görelde görkezmek, temmi bermek we ş.m.şeýle hem mugallym okuwçylary birnäçe okuw – terbiýeçilik işiniň formalaryna çekyär.Meselem: sany,klas sagady,indiwidual gürrüň,mekdep uçastoklarynda işlemek we ş.m.

Mugallymyň sožleyişi näçe gyzykly we bay bolsa,şonça-da onuň okuwçylara terbiyeçilik täsiri güyçli we netijeli bolyar.

Pedagogik teoriyada we praktikada koplenç halatlarda " dil " we " sozleyişi " diyen düşunjeleri çalşyryarlar ya-da olaryň ikisi bir zat hasap edilyär.Sonuň üçin yokarda aydylanlara goşmaça hokmünde biz şu problemanyň ,yagny dil we sozleyişi tapawutlandyrmak problemasynyň üstünde durup geçmeli bolyarys.

Dil diyip (mazmuny) hemmeler tarapyndan kabul edilen we sözleyşi praktikasynda barlanylyp gorülen dil belgileriniň birlikleriniň (söz,sözlem we ş.m.)ulgamyna (özara arabaglanyşykly) aydylyar.

Sözleyişi diyip,kollektiwiň dilini ornaşdyrmak bilen baglanyşykly adamlaryň takyk işine aydylyar.

Eger-de dil obetrakt düşünişe we uniwersal aragatnaşyk serişdesi bolsa,onda sözleyşi konkret mazmunly bolup,ol belli bir yagdaylary öz içine alyar.

Sözleyşi pedagogik prosesde aragatnaşyk serişdesi bolup hen çykyş edyär.Sözleyşi goymak kyn bolyar.Sonuň üçin sözleyşiň aragatnaşyk serişdesi hokmünde sapakda we ondan daşarda ähmiyeti uludyr.Meselem: Aragatnaşyk özünuň funksiyalaryny yerine yetirende sözleyiş zerur bolyar.

Beyle diyildigi mysal üçin ,pedagog aragatnaşygyň infarmasion funksiyasynda mugallym sözleyşi arkaly okuwçylara dürli bilimleri düşunişleri ,başarnyklary we endikleri beryär.Okuwçylar hem öz gezeginde şol informasiyalary kabul edişi derslerini sözleyiş arkaly (çykyş etmek,jogap bermek we ş.m) yüze çykaryar.

Yene-de sözleyşi pedagogik aragatnaşygyň strukturasynda hem uly rol oynayar.

Meselem: mugallym ,klas kollektiwi bilen aragatnaşygy sözleyiş arkaly guryar.(iki etap),ony dolandyryar(üç etap),aragatnaşygyň jemini jemleyär.(dort etap).Başga-da sözleyşi aragatnaşygyň stillerinden pedagogik takda ayratyn zerur bolup duryar.

Biz yokarda sözleyşiň nähili ähmiyetli problemalary çözyändigini belläp geçdi.

Yöne,mugallym üçin diňe bir sözleyşin informasion,terbiyeçilik ,aragatnaşyk serişdeleri hokmünde çykyş edyändigini we onuň dilden tapawudyny bilmek yeterlikli däldir .Sebäbi şeyle,yagny yokarda belläp geçişimiz yaly oňat ,gyzykly we netijeli sözleyşi guramakda mugallym näme zatlary goz oňünde tutmaly hem-de ähli zatlara üns bermeli diyen soraglar,problemalary yüze çykyar.Seyle problemalary çözmekde ,mugallymyň sözleyşiniň medeniyetiniň ähmiyeti uludyr.

Eysem,sözleyşi medeniyeti näme?

Sözleyişi medeniyeti diyip sözleri edebi diliň normalaryna layyklykda ulanylmagyna olaryň aydylmagyna, üytgedilmegine beyleki leksiyalar (sözler) bilen goşulmagyna hem-de sözlemleriň düzülmegine aydylyar.

Sözleyiş medeniyeti adamyň umumy medeniyetiniň möhüm elementi bolup duryar.
Mugallymyň sözleyşiniň medeniyeti birnäçe bolekleri öz içine aiyar.
1).Sözleyşiň leksiki medeniyeti:

Bu mugallymda sözlük zapasy bay bolmaly,onuň sözleyşi takyk ,dogry bolmaly diyildigidir.Sözleyşi takyk,yönekey,gysga görnüşlerde bolmaly.Mugallymyň sözleyşine zyýan ýetirýän zatlaryň praktikada has giňden ýaýranlarynyň biri –tawtalogiýadyr .

Bu şol bir sözleriň birnäçe gezek(gereginden artykmaç) gaýtalanmagydyr.. Meselem:elbetde, hawa ,ýöne ,şu we (ş,m.)
2) Sözleýşiň gramatiki medeniyeti .
Beyle diyip,sözleri,söz düzmelerini, sözlemleri konkret dil normalaryny düzgünlerine laýyklykda ulanylmagyna aýdylýar.
3) Sözleýşiň orfoepik medeniýeti:

Beýle diýip,sözleýiş wagtynda diliň ses normalarynyň düzgünleriniň dogry ýerine ýetirilmegine aýdylýar.Meselem:bir sesiň beýleki bir ses bilen çalşyrylmagy we ş.m.

Mowzuk: Mugallymyň hünär pedagogik ussatlygyny kämillesdirmegiň esasy ýollary şertleri .

MEÝILNAMA:

1. Pedagogik halypaçylyk hünär kämilligiň esasy ýollarynyň biridir .
2. Okuwçy şahsyýetiniň kemala gelmeginde mugallymyň edebiniň roly.

3. Mugallymyň hünär – pedagogik ussatlygyny kämillesdirmegi differensirlemek we indiwiduallasdyrmak .
4. Mugallymyň hünär – pedagogik kämilligini öwrenmekde tejribe isleriň sertleri , seljerilisi .

1. Pedagogik halypaçylyk – professional kämilligiň esasy yollarynyň biridir.

Geçmisdede ähli kärdeki adamlaryň halypalary bolupdyr. Olar islendik käri , hünäri öwrenmek isleýän ýaşlara-da , ulylara-da ol işiň ähli ýagdaýlaryny jikme –jik öwredipdirler, ýerine ýetirlen işiň kemçiliklerini ýekän-ýekän düzetmegi talap edipdirler. Netijede , şägirtleriň öz ukyby , zehini , yhlasy, başarjaňlygy we endigi bilen ussadyndan öňe geçenleri hem bolupdyr . biz bu problemany hemme taraplaýyn öwrenmegi göz öňümüzde tutýanlygymyz üçin diňe mugallymçylyk hünärinde halypaçylygyň we şägirtligiň işiniň aýratynlygynyň şu döwrümiz üçin mahsus taraplaryny beýan etmek bilen çäklenýäris. Sebäbi, pedagogik işde halypaçylygyň mugallymlaryň professional pedagogik taýarlygyny kämilleşdirmäge nähili täsir edýändigini anyk mysallardan öwrenmegi , analizlemegi göz öňünde tutýarys .

Halypalyk ýaş mugallymlaryň pedagogik – psihalogik taýdan kämilleşmeginiň iň möhüm serişdesidir . Halypaçylygy yola goýmagyň ilkinji başlangyçlary 60 – njy ýyllardaky şeflik aragatnaşygy diýen mesele bilen utgaşdyrylyp , halk hojalygynyň dürli pudaklarynda , halk magaryfynda we bilim sistemasynda-da öz boluşly köpçülükleýin häsiýete eýe boldy. Bu däp halk magaryfynda täze işe goýberilýän ýaş mugallymlara tejribeli , ýaşuly, ussat mugallymlaryň okuw –terbiýeçilik işiniň «gizlin syrlaryna» aralaşmagyna , mekdebiň içki tertip – düzgünini

öwrenmegine , pedagogik , psihalogik , metodik taýdan teoriýadan alan ylmy düşünjelerini gündelik okuw – terbiýeçilik isiniň praktikasyna ornaşdyrmagyna ýolbaşçylyk etmegine , metodik kömek ,maslahat bermegine ýolbaşçylyk etmegi fopmasynda dowam edip gelýär .

Halypaçylyk meselesi sosial – filasofik , sosial –pedagogik problema bolup ylmy nukdaý nazardan giňişleýin , çuň owrenilmeli meseleleriň biridir.

Mugallymçylyk hünäriniň pedagogik taýdan dogry guralmagyny, mugallymlaryň dürli ýasly mekdep okuwçylary bilen işlände ugur tapyjylygyny , metodik kämilligini ýola goýmaga , gönükdirmäge ýokary okuw jaýynda pedagogikadan , psihalogiýadan , hususy metodikadan okadýan mugallymlar ýolbaşçylyk edýän bolsa mekdepde bu iş ilki bilen halypalaryň paýyna düsýär. Sebäbi , mekdebe gelen ýaş mugallyma metodik sowetiň karary bilen şol ugur boýunça okadýan ussat , tejribeli mugallymlaryň etmelidigi bellenýär . Aýry - aýry ýasuly mugallymlar mugallymçylyk hünärine başlaýan ýaş mugallymy özüniň şägirdi hökmünde gelen gününden mähir bilen garşy alýar . Mekdebiň maksady, wezipesi , mugallymlaryň agzybirligi , ýolbaşçylaryň talap edijiligi hakynda aýdyp , kynçylyklary ýeňip geçmäge ruhlandyrýar. Bu adamkärçiligi ýokary derejede ösen şahsyýetlerine mahsusdyr . Emma durmuşda , gyýnansak- da , ýas mugallyma ruhy goldaw bermegiň deregine , onuň kemçiligini gözleýän mugallymlara hem duş gelinýär.

Halypanyň we halypaçylygyň maksady ýaşlardan, ýaş mugallymlardan kemçilik gözlemän , onuň gowy taraplaryny , teoretik , metodiki taýdan artykmaçlyklaryny , soňky ýyllarda ýokary okuw jaýlaryndaky okuw predmetlerine girizilen täzelikleri , täze okuw kurslaryny we şuňa meňzes sorap bilmekden başlasalar maksada laýyk bolar.

Klassik edebiýatyň Beýik halypasy Magtymguly Pyragynyň : «tälim beren ussadyňdan aýrylma !» diýip belleýşi ýaly , mugallymçylyk kärinde- de halypaçylygyň özboluşly aýratynlygy dowam edýär.

Okuw – terbiýeçilik edaralaryna bilim we terbiýe berijilik häsiýetine halypaçylyk professional – zähmet , tehniki – döredijilikli , ylmy metodik , ideýa – ahlak , dolandyryjylyk , medeni aň – bilim , durmuş we dynç alys sferalarynda ýaş nesle öz boluşly täsir ediş serişdesi hökmünde dowam edýär. Halypalaryň öz terbiýelenijileri bilen aragatnaşygy diňe iş wagtynda – sapaga gatnaşýan wagtynda bolman , sapakdan öň we soň özleriniň boş wagtlarynyň hasabyna ýola goýulýar.

Beýleki aragatnaşyk , baglanyşyk saklaýan sosiýal toparlara seredende , terbiýeçilik funksiýasyny hyzmatyny ýerine ýetirýän mugallymçylyk hünärindäki halypaçylyk , birinjiden , az sanly kärdeş adamlar bilen alnyp barylýar , ikinjiden , halypaçylygynň esasy maksady , mazmuny uly nesiliň gündelik durmuş praktikasdyndan ençeme synaglardan geçen praktiki başarnyklary , endikleri , işiň guramaçylyk formalaryny usullaryny , çagalar, ýetginjekler, uly ýaşly mekdep

okuwçylary bilen islemegiň her bir pedagogik , psihalogik , metodik edebiýatlarda jikme-jik ýazylmadyk «gizlin syrlaryny» öwretmek bilen utgaşdyrylýar. Orta mekdeplerde halypaçylyk şol mekdebiň içki tertip – düzgüni , kollektiwiň öňde goýýan maksady , jemgyýetiň , döwletiň , halkyň bilime we terbiýä goýýan talaby bilen sazlaşykly kemala gelýän, kämilleşýän , birnäçe funksiýalary ýerine ýetirmeli bolýar.

1. Professional – hünäri bilen baglanyşykly funksiýa . Bu her bir mekdebe täze işe goýberilen ýaş mugallymyň öz hünäri bilen baglanyşykly tejribeli mugallyma berkidilmegi bilen ýaşuly halypasynyň şahsy göreldesiniň täsiri bilen durmuşa geçirilýär. Ýaş mugallyma mekdebiň içki tertip düzgününi mugallymlaryň , mekdep ýolbaşçylarynyň öz ýoldaşlary bilen aragatnaşyklary , okatjak klasynyň okuwçylarynyň psihalogiki aýratynlyklary ilkinji sapak has taýýarlykly başlamagy usullary okadýan klasyny öwrenmegiň ýollary, ylaýta-da , ýetginjekler , uly ýasly mekdep okuwçylary bilen sözleşmegiň olara ýüzlenmegiň aýratynlyklary (Eger klasy gowy tanaýan bolsa) aýry- aýry okuwçylara çemeleşmegiň aýratynlyklary bilen yzygider tanyşdyryp durýar.
2. Ideýa – syýasy , ahlaklylyk funksiýasy . Yaş mugallymyň halypasy gündelik metpugaty , (Informasiýa) – habar beriş serişdeleriniň maglumatlaryny oz predmeti we klasdan daşary geçirjek işeleri bilen utgaşdyryp peýdalanmagyň , ylmy nutuklary taýarlamagyň , seslenmeler , makalalar ýazmagyň öz pikiriňi orta atmagyň aýratynlyklaryny öwredýär , taýýarlygyny dilden pikir alyşyp ýa-da ýazuw işelerini barlap analizläp , üstünliklerini , kemçiliklerini ýüze çykarýar ,düzetmegiň ýollaryny salgy berýär. Ýaş mugallymyň teoretik we metodik taýdan kämilleşmegine mugallymlaryň we okuwçylaryň arasynda at- abraýynyň ýokarlanmagyna ýetginjekler , beýleki okuwçylar bilen pedagogiki hyzmatdaşlygy ýola goýmaga , öz –özünden okap bilim almaga , öz-özüni barlamaga , baha bermäge öz-özüni dolandyrmaga öz hereketini öňünden görüjülik bilen kesgitlemäge we şuňa meňzes itergi berýär.
3. Jemgyýetyçilik öňden görüjilik funksiýasy . Bu hyzmaty halypaçylygyň diňe bir şägirdiniň ykbaly, işi durmuşy bilen baglanyşykly bolman , sol şägirdiň terbiýelenijileriniň bilimine , terbiýesine , bilime , zähmete , syýasata , döwlete , kanuna ,tebigata adamlara , öz –özüne garaýşyna we gatnaşygyna täsir edýär. Mekdeplerde synlap, sorag – jogap almak , pikir almak mugallymlarymyzyň pikirini lemlemek bilen halypalyk edýän mugallymlara käbir maslahatlara hödürleýäris :
    1. Pedagogik işe ussatlyk , hemme mugallymda bir meňzeş hemme derejede däldir. Pedagogika üznüksiz , çäksiz , köp taraply pikir ýöredijilik işidir . Ýaş mugallymyň bir

sapakda goýberen ýalňyşy onuň hemişelik ýalňyşy bolup bilmez.

2. Mugallymyň sapagyna , terbiýeçilik işine gatnaşyp , ony analizläp mugallyma degişli maslahat berip , onuň bu kemçilikleri düzedip bilmejekdigini aýtmakdan saklanyň! «Sakowyň soňuna seret!» diýen nakyl bar . Ýaş mugallymyň işiniň netujesiniň iň soňky nokady , baryp ýeten derejesi diýip düşünmäň.. Durmuş tejribesiniň toplanmagy, özüni terbiýelemegi, özbaşdak bilimini ösdürmäge çynlakaý çemeleşmegi çalt kämilleşmegine getirip biler
3. Ýaş mugallymyň işindäki üstünligini köprak ýüze çykrmaga çalşyň. Ähli kemçiliklerini hatarlap , sanap başlamak-da , bilelikde pikir ýörediň, mugallymyň özüniň öz işini analizlemegine, pikirlenmegine kömek ediň . Öz oý –pikiriňizi ,ikirjeňlenýän ýerleriňizi bilelikde maslahatlaşyň .
4. Mugallymyň sapagyna gatnaşanda , konspektlerini barlanda ,pikirini diňlände kemçilikelerine : «bu düýbünden bolanok», «bütinleý nädogry» diýip , çürt-kesik baha bermäň, inçelik bilen gowusyny gözläň , ýoluny salgy beriň , rahatlandyryň , ruhlandyrmagy başaryň .
5. Gowy görülýän , hormatlanýan halypa , islendik abraýly adam boljak bolsaňyz , mugallymyň işindäki , hereketindäki düşnüksiz , nätakyk zady görüp, onuň bilen bilelikde oýlanmagyňyz gerek. Eger şeýle etmän düşnüksiz , nädogry zady ýa görmezlige salsaňyz , ýa-da şahsyýeti mugallymy kemsitseňiz , onda siz hakyky halypa , hakyky mugallym bolup bilmersiňiz .Şu mugallymyň bilmedigini öwredýän alym hökmünde ylmy – gözlege , eksperimente , synaglara ýol görkerzmek , onuň usullaryny salgy bermek borjuňuzdyr .
6. Şägirteleriňiziň kämilleşmegine, ruhy goldaw berjek bolsaňyz , ylmy –gözlegleri gönükdirjek bolsaňyz, iliki bilen özüňiz gözlegde,ylmy-barlag işiniň , pedagogik synaglaryň ýölunda bolup özüňiziň göreldäňiz, sapaklaryňyzdaky, maslahatlarňyzdaky tazelikleriňiz göze görünip , ýüreklerde uçgun döredip bilmese, beýlekilerden täzeligi, uly işleri talap edip bolmaz.
7. Ähli mugallymlaryň professional –pedagogik kämilleşmeginiň çeşmesi, esasy ugrukdyryjy mugallymy, tejribeçisi , maslahatçysy ,mugallymlaryň mugallymy haky manysyndaky ylmy-gözleg meýdanydyr.Ylmy –gözleg barlag meýdany çäksiz, ölçegsiz we tükeniksizdir.

Pedagogik teoriýanyň baýlaşmagynda ylymy-gözlegiň pedagogik döredijiligiň aýgytly orun tutýanlygy üçin , pedagogik kämilligiň pedagogik hadysalary, ýagdaýlary owrenmekden başlanýandygyny unutmaň.

8. Halypa – hem mugallymdyr. Emma siz mekdebiň ýolbaşçylary ýaly , jogapkärçilik basgançagynyň belentliginde durýarsyňyz , şägirdiňiz barada aladalanmalysyňyz
9. Siz aýra- aýry mugallymlara seredeňde ýaş mugallymlar bilen köp işlänligiňiz üçin pedagogik hadysalaryň, faktlaryň, ýagdaýlaryň köp dürlisini gözüňiz bilen göreniňizde şaýady bolsaňyz .
10. Mugallym bilen okuwçylaryň aragatnaşygy, hyzmatdaşlygy, ruhy gymmatlyklary kemala gelişi, ösüşi siziň gözüňiziň öňünde bolup geçendir .Şoňa görä, ylmy barlaglaryňyzyň, gözlegleriňiziň pedagogik döredijiligiňiziň predmeti , esasy obýekti elmydama siziň ýanyňyzda hereket edýär.Olar ýaş mugallymlar we okuwçylardyr .
11. Mugallym – halypa, mugallym- terbiýeçi siziň işiňiz , çylşyrymly we köp taraplydyr, hususy häsiýetleriňiz , indiwidual aýratynlyklarňyz bilen baglanyşykly okatmagyň we terbiýelemegiň «gizlin syrlaryny» kesgitlemege komek edýär.Ol «gizlin syrlar» pedagogika ylmynyň teoriýasynyň , siziň ussatlygyňyza , pedagogik sungatyňyza berk ornaşan kebşirlenmesidir.

2. Okuwçy şahsyýetiniň kemala gelmeginde mugallymyň edebiniň roly .

Mugallymyň edebi hakyndaky mesele professional etikanyň sostaw bolegidir.Professional etika belli birtindäki adamlaryň özara ahlak gatnaşyklarynyň , özüni alyp baryşynň professional işini ýerine ýetirmegi üçin zerur bolan kadalary düzgünleri – kodeksi özünde jemleýär.Ahlak kodeksi jemgiýetiň medeni – gumanistik ösüşi bilen baglanşykly bolup , her hünäriň aýratynlygyna , jemgiýetçilik funksiýasyna laýýyk işlenip düzülýär.

«Etika boýunça sözlükde» : Pedagogik etika gumanistik düşünjelerden doldurulandyr. Ol terbiýeçileriň we mugallymlaryň özüni alyp barşyny kadalaşdyrýar, çünki , ol hünärdäki adamlaryň abraýyny berkidýär, pedagogik kollektowiň güýjiniň bir ugra gönükdirilmegini üpjün edýär.Pedagogik etikanyň maksadynda mazmunynda jemgiýetiň mugallymy bolan ynamyna ahlak tarapy ýatyr. Görüşimiz ýaly pedagogik etika biziň ylmy- barlag işimizde göz öňünde tutýan pedagogik edep hakyndaky pikirlermiziň düýp esasydyr .

Edepli çemeleşmek beýleki adamyň şahsyýeiniň aýratynlygyna çuňňur düşünilmegini, seresaplylygy , duýgurlygy , ünüsliligi , şolar bilen bir hatarda oňa ýüzlenilen wagtynda talap edijiligi şahsyýeti sylamak bilen utgaşdyrylmagyny öz içine alýar.mugallymyň pedagogik edebi ozaly bilen onuň her bir ýetginjege öz boluşly talap edijilikli çemeleşmegini aňladýar.

Pedagogik edep mugallymyň okuwçylaryň indiwidual gyzyklanmalarynda , ýykgyn edýän zatlaryna we ukyplaryna hormat goýmagynda ýüze çykýar, şonda şu zatlar oňat maksatlara okuwçylarda tutanýerliligi, sözi bilen işiniň deň gelmegini , başlan işini soňuna çenli alyp barmak , tabşyrylan ýumuşy köp gaýtalamak yhlas bilen ýerine ýetirmek , bilmedik zadyny çekinmän sorap owrenmek , dogryçyl hereket etmek we ş.m gylyk – häsiýetleri kemala getirmäge gönükdirilen bolmalydyr.

Mugallymlaryň okuw- terbiýeçilik işinde öz kämilligini , ussatlygyny ýüze çykarmagy üçin , ilki bilen pedagogik hünäri saýlaýanlaryň umuy bilim derejesi bilen bir hatarda şol hünär üçin mahsus bolan terbiýeçi zähmetiniň söz sungatyna ussatlygynyň , ýatkeşliginiň , logiki pikirlenmegi , baý göz öňüne getirmelri we ş.m has ýokary derejede ösen bolmagy zerurdyr. Ýokarydaky hil – sypatlary bolan şahsyýetleri pedagogik sungatyň teoriýasyny we praktikasyny öwretmek , ussat mugallymlaryň kemala gelmegine oňaýly täsir edýär.

Pedagogik işde zehin, ukyp bolsada laýyk abraýa eýe bolmak örän kyn. Onuň üçin, birinjiden , her bir pedagogik ýagdaýa oýlanyşykly , döredijilikli çemeleşmegi , ýagdaýdan şol bir wagtyň özünde baş alyp çykmagy başarmaly. Mysal üçin sapagy şunuň ýaly geçeýin , okuwçylardan şeýle zatlary gysga wagytda sorap anyklaýyn diýip geleniňde , klasda sanly okwçy temany özleşdirip gelýär , köpçülik bilenok . Näme etmeli? Mugallymyň özünde başga dogry netijä geljek adam yok . Bir mugallym temany gaýtadan düşündirýär , okuwçylaryň düşünişini barlaýar . ikinjisi : «Özleşdiremedik temaňyzy öýüňizde ýene bir gezek okaň», diýip täze temany düşündirmäge geçýär . Haýsynyňky dogry ? ikinjiden, pedagogik , psihalogik duýgyrlyk , öňünden görüjilik , okuw – terbiýeçilik prosesindäki her bir ýagdaýa döredijilikli çemeleşmegi , islendik sapkda türgenleşmegi özüň hiç bir görkezme garaşmazdan synanyşyk etmegi ýola goýmagy talap edýär. Zehinli , akylly , paýhasly mugallym bolsada , nähili hereket etmelidigini öran çalt

, dogry , keskitläp , herekete girisip bilmese, ol okuw – terbiýeçilik meselesini , ussatlyk bilen çözüp bilmeýär

Eger mugallumda zehin , pedagogik ise bolan ukyb , duýgurlyk , aýgytly herekete girişmek deň derejede kemala gelen bolsa , bu tebigy berilen , türgenleşikler, öz içki gözlegleri, döredijiligi bilen baýlaşdyrylan bolsa , akyl paýhas bilen duýgurlugyň , içki duýgunyň deň agramlylygy ýüze çykýar .

Üçünjiden , pedagogik zehinlemek ukyplylyk bilimleri , başarjaňlyklary , endikleri kabul etmäge degişli isjeňligi bilen birlikde , şol birleşmeleri , başarjaňlyklary, endikleri başgalara öwretmekde-de , okuwçylara bilim we tebiýe bermekde-de tapawutlanýar . Pedagogik zehinli , ukyply mugallymlar «Janly pedagogik ensiklopediýa» ýaly , pedagogik prosesiň « gizlin syrlaryny» özlerinde döredýärler , durmuşa geçirýärler . Şeýle derje eýe bolan pedagoklar ussatlyga çalt ýetisýärler.

Dördünjiden, ussat mugallymyň is tejribesini synlap , kabul edip , ondan nusga alyp , aýry aýry temalary, terbiýeçilik işlerini geçirmegiň konspektini, synagyň senariýasyny öňden öwrenip , ussat mugallymyň derejesine ýetip bolmaz sebäbi her bir pedagogik işiň üýtgemeýän zat hökmünde kabul edilmegi üstünlik getirmez .Şeýle bolanda mugallymyň söz baýlygy , sözleýiş äheňi, sapagy guraýşynda ulanýan guramaçylyk formasy, okatmagyň prinsiplerini usullaryny , serişdelerini peýdalanyşyny saýlap alan klasy üçin güýç ýeterli bolmaz ýa-da onuň ilersine-de bolup biler . Bu bolsa ylmy –metodik teoretik taýdan esaslandyrylan kabul ediş sistemasynyň kemala gelmeginiň zerurdygyna şaýatlyk edýär .

Bäşinjiden , mugallymyň klasdaky okuwçylaryň ünsüni özüne çekmegi başarmagy zerur. Ylaýta-da , ýaş mugallymyň islendik klasda okuw işine ilkinji gezek başlamagy , artistiň sahna çykysy bilen kybapdaş gelýär. Yaş mugalyma ýetginjekler uly ýaşly mekdep okuwçylary syn edýärler , onuň gowşaklygyny ,talapkärligini barlap görýärler. Şu ýagdaýlarda özüni ýitirmän aljyraman , tolgunsa –da okuwçylara duýdurman , parahat äheňde ilkinji tanyşlygy geçirmelidir. Bu köplenç ähli okuwçynyň mugallymy nähili garşy alýandygy, gözleriň göreçleriniň göreçlere kaklyşmagy bilen , göwnündäki ýaly düzgün nyzam aralaşýança okuwçylara sessiz üýnsüz , talap ediji äheňde garap durmak bilen ýerine ýetirilýär .Sözlemän dymyp durmagy başarmak , aýry aýry ýagdaýlarda mugallymlaryň pedagogik etikanyň , edbiň , adamkärçiligiň talabyndan çykyp , käýäp ,sögüp , utandyryp özüňe tabyn edenden , hormatlamagymy gazanandan örän amatly bolar . köplenç ýetginjekler bilen şeýle aragatnaşygy ýola goýmakda az sözli , çuň manyly pikiri orta atmak maksada laýykdyr.

3. Mugallymyň professional pedagogik ussatlygyny kämilleşdirmekde differensirlemek we indiwiduallaşdyrmak .

Mugallymyň professional – pedagogik ussatlygyny kämilleşdirmekde differensirlenmegiň we indiwiduallaşdyrmagyň häzirki ýagdaýynyň öwrenilmegi derwaýys mesele hökmünde orta çykdy . Çünki, ylmy –tehniki progresiň , ylmy – täzelikleriň , habar beriş çeşmeleriniň baýlaşmagy, mugallymyň sapakda we sapakdan daşarda okuw – terbiýeçilik işiniň mazmunynda peýdalanmaly ylmy çeşmeleriniň , maglumatlarynyň , wakalarynyň , faktlarynyň sanynyň yzygider artyp durmagy her bir mugallym şahsyýeti niň professional – pedagogik ösüşşni differensirlemegi talap edýär .

Differensirlemek – bu sosiýal – psihalogik , sosiýal- pedagogik nuktaý nayardan sebäp , höwes , gönükdirilenlik , indiwidual tapawutlar , psihafiyialogik taýdan (ýaş , akyl ýetiriş mümkinçilikleri) aýratynlyklaryň , şeýle – de hünärleri kämilleşdirmegiň derejesini hem – de mugallymlaryň hünärini ýokarlandyrmakda şahsy sypatlaryny hasaba almgyň gönükdirilen ugrydyr. Netijede , mugallymlaryň intelektual ösüşüni differensirlemegiň , indiwidualaşdyrmagyň sertleri :

- sebäpleri , höwesleri we şahsy gönügenligi hasaba alyp , şahsylaýyn ösüşi höweslendirmek.,

-Bar bolan intelektual , emosional – erk, sosial –pedagogik , sosial – psihalogik , psihafizialogik aýratynlyklary nazara almaly talap edýän indiwiduallaşdyrmak .,

-hünäri ýokarlandyrmagyň ähli başgançaklarynda diňleýjileriň akyl ýetiriş işini , guralyşyny , netijeliligini güýçlendirmek .,

- hünärini ýokarlandyrmagyň netijesini barlatmagyň ýollaryny kesgitlemek belli bir derejede mümkin bolar .

Okuw- terbiýeçilik işniň hilini gowulandyrmak we şonuň esasynda diňleýjileriň öz bilmini , başarnygyny we şahsyýetiň professional taýdan ähmiýetli hillerini kämilleşdirmägi isleglerini , zerurlyklaryny ýokarlandyrmak diňleýjileriň düzümini differensirlemegiň maksady hasaplanýar .

Differensirlemek : içki , ýagny , şol okuw toparynyň içinde , daşky – indiwiduallasdyrmagyň real okuw mümkinçiliklerini hasaba alyp ýörite differensirlemek ýaly görnüşlerde guralyp bilner . Pedagoklaryň hünärini ýokarlandyrmakda içki differensirlemekgiňden ulanylýar . Şonda okuwda okaýanlaryň indiwidual tapawutlaryna we hünäriniň ugruna nähilidir bir ortaça zat hökmünde seredilýär .Şeýle differensirlemekde mugallymyň

hünäriniň hakyky derejesini şahsy işleglerini we talaplarynyna zaralmak mümkin däl. Şol sebäpli , okuw materialy ortaça derejeli mugallymlara laýyk geler ýaly saýlanyp alynýar .

Indiwiduallaşdyrmak öz gezeginde differensirlemegiň formasy hasaplanyp , ony amala aşyrmagyň usuly bolup hyzmat edýär .

Hünäri ýokarlandyrmagy indiwiduallşdyrmak – bu mugallymyň hünärini ýokarlandyrmagyň sebäpleri , maksatlary wezipeleri we mazmuny tarapyndan oýarylan , öz derejesini ýokarlandyrmaga taýýarlygyna has laýyk gelýän şertlerinde pedagogik täsirden belli bir derejede Garaşsyzlykda amala aşyrylýan özbaşdak işdir . Ol bolsa , özbaşdak okamaga psihalogik taýarlygynyň emele gelen derejesine baglylykda üýtgeýär.

Indiwiduallaşdyrmak mugallymyň şahsyýetiniň gönükdirilendiginiň aýratynlyklary, özbaşdak işiň endikleri we öz işine gözegçilik etmek bilen hem baglanyşyklydyr. Ol işiň kollektiw formalary bilrşen sazlaşykda indiwidual formalaryny ösdürmek üçin amatly şertleri döretmegi göz öňünde tutýar . Indiwiduallşdyrmak şahsyýetiň sosial-psihologik, psihafizialogik aýratynlyklaryny hasaba alyjy talap edýär.

Hünäri indiwidual ýokarlandyrmagy diňe ýokary derejeli mugallymlara maslahat bermägi mümkin. Mugallymy hünäri ýokarlandyrmagyň indiwidual formasyna geçirmek we onuň möhleti gakynda mekdebiň administrsiýasy attestatsiýa komissiýada gulluklaryň kabinetleri we metodik birleşmeleri bilen bilelikde karar kabul etseler maksadalaýyk bolar.

Şeýlelikde, kursuň, diňleýjileriň indiwidual aýratynlyklarynyň hasaba alynmagy olaryň hünärlrini ýokarlandyrmagyň esasy şerti we şunuň bilen birlikde wajyp pedagogik wezipe hasaplanýar .

Şunlukda , pedagogik maksat hökmünde differensirlemegiň wezipesi mugallymlaryň işini kämilleşdirmek boýunça okuw prosesiniň mümkinçiliklerini giňeltmekdir .Differnsirläp okatmakda mugallymlaryň hünärini ýokarlandyrmagyň formalarynyň her bir diňleýjileriň mümkinçiliklerine laýyk gelýän mazmunynyň , ýollarynyň saýlanyp alynmagyny üpjün etmekdir.

4. Mugallymyň professional pedagogik kämilligini öwrenmekde tejribe-eksperimental işleriň şertleri, metodikasy we analizi .

Mugallymlaryň professional pedagogik kämilliginiň ösüşini ýüze çykarmak üçin birnäçe metotlardan peýdalanylýar . Olar :

1. Okuwçylaryň we mugallymlaryň işine syn – gözegçilik etmek.Syn – gözegçilik etmegiň taýýarlygyny halypaçylygy pedagogik edebi , pedagogik talaplary , olaryň teoretik we praktiki – metodik taýýarlygyny kämilleşdirişiniň ýollaryny , pedagogik başarjaňlyklaryny we endiklerini öz içine alýar.
2. Interwýu usuly bilen ýaş we tejribeli mugallymlardan alnan interwýu öwrenilen problemanyň mugallymlaryň ýaş aýratylygyna , durmuş tejribesine, öz üstünde işleýändigine , ýa-da işlemeýänligine baha

bermäge –de , okuwçylaryň mugallymyň işine edepliligine talaby edijiligine we şuňa meňzeş öz garaýşyny ýüze çykarmagyna şert döredýär .

3. Ýazuw çeşmelerini öwrenmek . Öwrenilýän problemanyň teoretik – metodologik esasyny , aktuallygyny işläp düzmek maksady bilen kitaplar gollanmalar gazet-zurnal materiallary öwrenilýär . Şonuň bilen birlikde mekdebiň ,mugallymlaryň , bilim işgärleriniň , bilim bölümleriniň ýazuw materiallaryny : iş planlaryny , hasabatlaryny we şuňa meňzeş öwrenmek we ylmy nukdaýnazardan analiz bermek , umumylaşdyrmak ýola goýuldy .
   Tejribe – eksperimental işleriň ähli döwürlerinde diagnostika düzmek metody (interwýu almak we anketleşdirmek) uly orny eýeledi.

Şonda biz öwrenilýän obýekt hakynda ýetrlikli obýektiw düşünje berýän interwýunyň we anketleşdirmegiň dürli tipleri has pugta metodlar, hsusanda, ylmy – barlagyň praksimetrik metody bilen işiň netijelerini analiz etmek, professiografik analiz etmek we ş.m. sazlaşykly peýdalanmagyna çalyşmaly .

Bahalandyrmak arkaly ähli tejribe – eksperimental çäreleriň ölçeg agramyny kesgitlemek we şeýle-de gelejekki iş üçin seçilip alynan maglumatlaryň ähimýetiniň derejesini ýüze çykarmak başartdy.

Ylmy – barlagyň weziplerine laýyklykda mugallymlaryň professional kämilligini ýüze çykarmakda eksperimentleriň üç görnüşinden peýdalandyk :

a) gönileýin .Muňa eksperiment bir wagtyň özünde birnäçe toparda geçirilýär;paralel topar bolsa gözegçilik edilýän bolýar.
b) paraleleýin .Munda eksperiment bir wagtyň özünde geçirilýär;
c) çatyryklaýyn.Muňa eksperiment eksperimental topardan gýzegçilik edilýän topara we tersine geçirilýär.

Biziň ylmy – barlagymyzda eksperiment –beýan ediji,özgerdiji (öwrediji), gözegçilik ediji ýaly üç wariantda peýdalanylýar.

Eksperimentiň beýan ediji warianty öwrenilýän başlangyç ýagdaýyny hasiýetlendirýän deslapky material toplamaga mümkinçilik berdi.

Özgerdiji (öwrediji) bölüm eksperimentiň mazmunynyň, metodikasynyň we guralmagynyň esasynda pedagogik ussatlygy kämilleşdirmegiň bütewi sistemasyny döretmek we tejribede barlap görmek ideýasy goýuldy.

Tejribäniň esasy netijelerini barlamak üçin eksperimentiň gözegçilik wariantyndan peýdalanyldy.Onuň maksady mugallymlaryň işinde hil ölçeglerini ýüze çykarmakdyr. Gözegçilik wariantynda sorag – jogap alyşmak, psihologik – pedagogik gözegçilik etmek, şertleýin synag etmek ,kartalardan –çyzgylardan peýdalanmak, reýting ,mugallymlaryň işini analiz etmek we beýleki çäreler ulanylýar.

Mysal üçin : mugallymlaryň professional we pedagogik ussatlygynyň döredijiliginiň kämilleşmegine täsir etmegiň mekdep administrasiýasy tarapyndan alynyp barylýan işleriň, döredijilik başarnyklaryny

kämilleşdirmäge,olaryň öz üstünde işlemekligine nähili ýollar bilen höweslendirýändigine üns berdik.

Balkan welaýatynyň Türkmenbaşy etrabynyň Ak guýy obasynyň 17- nji dünýewi mekdebinde okuw –terbiýeçilik işleri boýunça direktoryň orunbasary bolup işleýän Hojanazar Hojanazarow kop ýyllaryň dowamynda mugallymlary öz üstünde işlemeklige ugrukdyrýar.Olar bilen işlemekde öňünden taýýarlanan soraglary ulanmak bilen şu aşakdaky soraglary öz içine alýan testi geçirmek mümkin :

1. Şu ýylyň dowamynda siz Türkmenistanyň milli medeniyeti we edep barada nahili kitaplary okadyňyz?
2. Su wagta çenli siz psihologiyadan , pedagogikadan we metodikadan nahili materiallary okadyňyz?
3. Öz okuw-terbiyeçilik isiňizde siz pedagogikadan nahili açys tazelik , eksperimant etdiňiz?
4. Şu ýylda siziň sapagyňyz haýsy tema boýunça has netijeli we gyzykly geçdi ?
5. Siziň döredijilik üstünligiňiziň sebabi nämeden başlanýar ?
6. Öňki okuw ýylynyň derejesi bilen deňeşdireňde siziň haýsy klasyňyzdan öňe gidişlik bar diýip belläp bilersiňiz ?
7. Garaşsyz Türkmen döwletinde öňe sürülýän üç dillilik syýasatyny ýerine ýetirme boýunça siziň nähili planyňyz bar?
8. Siz öz mekdebiňiziň metodik täzelikleri üçin nähili materiallary taýýarladyňyz?

Bu işi geçirmekligiň netijesinde kollektiwde mugallymlaryň döredijilikli işini kämilleşdirmekde, onuň öz-özüni kesgitlemeklige bolan talaby;

- öz hyzmatyny ýoldaşlary tarapyndan baha berilmegine bolan islegi ýüze çykýar.

Bu wezipeler açyk sapaklaryň üsti bilen amala aşyrylýar.

Mugallymlaryň döredijilik ukyplary olaryň professional , pedagogik başarnyklary olara mekdepden daşrda hem öz tejribeleri bilen çykyş etmäge mümkinçilik berilmegi hem höweslendirilýär.Şonuň üçin mugallym, mekdep we etrap, şäher metodik kabinetleri okuw – terbiýeçilik iş planlaryny özara baglanşykda düzýärler.

Mowzuk: Mugallymyň okuwçylara söz üsti bilen täsir etmegin usullary.

Meyilnama.

1. Ynandyrylan mugallymyň okuwçylara täsir etmeginiň esasy usuly hökmünde.
   a) Ynandyrma bildirilýän talaplar;
   b) Subut etmäniň ,ynandyrmanyň logikasy.
2. Pedagogik prosesinde pikir (duýgy) doretme.
   a) Pikir (duýgy)doretmäniň görnüşleri.
   b) Ynandyrma bilen pikir (duýgy) doretmäniň arabaglanyşygy.

1) Umumy bilim berýän mekdepde okuw terbiýeçilik prosesiniň möhüm serişdesi mugallymyň okuwçylara pedagogik täsiri bolup durýar.Sosiologik we

psihologik teoriýalar ,şeýle hem köpçülikleýin we öňde baryşy pedagogik tejribäniň analizi şeyle hem kommunikatiw täsir etmäniň şu aşakdaky 2-usulynyň bardygyny görkezýär:

1.Ynandyrma. 2.Pikir (duýgy) doretme.

Yokarda görkezilen mugallymyň pedagogik täsiri okuwçylarda pikirleri duýgylary kemala getirmeklige gönükdirilendir .Seýle pedagogik täsiri ynandyrma diýip atlandyryp bolýar.

Pedagogik sözlükde ynandyrmagynyň şu asakdaky kesgitlemesi berilýär.

Ynandyrma diýip,mugallymyň okuwçylarda daşky sreda we adamlara düşünjeli garaýşy terbiýelemek maksady bilen oladyň aňyna,duýgylaryna we tejribesine edýän pedagogik täsirine aydylýar.

Pedagogik teoriýada ynandyrmanyň dürli-dürli kesgitlemeleri berilýär.Olardan:has mazmunlysy psiholog A.G.Kowolew." Ynandyrma " diýen düşunjäniň mazmuny şeýle kesgitledi: Ynandyrma diýip, garaýşlary ,düşunjeleri ,jemgyýete ähmiýetli ahlak gylyk –häsiýetleri terbiýelemeklik üçin bir adamyň beýleki adama ýa-da kollektiwe edýän täsirine aýdylýar. Ynandyrma täsiri adamda jemgyýet üçin zyýanly garaýşlary hem terbiýeläp biler diýip A.G.Kowolew belläp geçýär. Umuman alanymyzda ," Ynandyrma " diýen düşünje 2 sany mazmunda bolup biler :

1. Täsiriň usuly ýa-da metody hökmünde.
2. Täsiriň netijesi hökmünde .

Sol sanda ynandyrma özüniň mazmuny boýunça dogry (çyn) we nädogry (ýalan) gornüşinde bolup biler.

Ynandyrmanyň giňden ýaýran serişdesi söz üsti bilen ynandyrmadyr.

Pedagogik işiň praktikasynda söz üsti bilen ynandyrma täsiriniň birnäçe formalary ulanylýar.Olardan meselem : gürrüň bermek,düşündirmek,doklat bilen çykyş etmek,subut etme,press-konfirensiýa,leksiýa we ş .m.

a) Ynandyrma pedagogik täsiri metody hökmünde belli bir derejede subutly bolmalydyr we birnäçe talaplary ödemelidir .Şonuň üçin mugallymyň ynandyrmasyna şu nukdaý nazardan aşakdaky talaplar bildirilýär:

1. Mugallymyň ynandyrmasynyň mazmuny we formasy okuwçylaryň ýaş aýratynlyklaryna laýyklykda guralmalydyr.
2. Ynandyrma pedagogik täsir hokmünde okuwçylaryň indiwidual aýratynlyklaryna laýyk gelmelidir.
3. Ynandyrma prosesi subutly ,birnäçe argumentler esasynda delillendirilýän,yzygiderli bolmalydyr.
4. Ynandyrma prosesi diňe bir teoretik normalary,düzgünleri we prinsipleri düşündirmek esasynda däl-di eýsem ,ol durmuş praktikasynda konkret mysallar ,faktlar getirmek esasynda hem geçmelidir .

5. Mugallym okuwçylara ynandyrýan zatlaryna ,düşünjelerine ilki bilen özi ynanmalydar.Onsoň olary mugallym okuwçylaryň aňyna durnukly görnüşde , netijeli ornaşdyryp biler
b. Ynandyrma prosesini diňe bir bildirilýän talaplary bilmek ýeterlikli däldir .Eger-de mugallym ynandyrmasyny dogry we subutly gurmak islese ,onda oňa bildirilýän talaplardan başga-da ,subut etmäniň logikasyny ýa-da logikanyň kanunlaryny we düzgünlerini bilmelidir.Olar mugallymyň ynandyrmasyny dogry we subutly we degişli argumentler (subutnamalar) arkaly delillendirýän hokmünde gorkezýär.

Akademik N.I Kondakowyň pikirlerine görä,logiki hereketde (subut etmede) bir pikiriň dogrylygy beýleki pikirleri mysal getirmek arkaly subut edilýär.

Meselem: Türkmen dilinde söz böleklerini kesgitlemeleri biri-birleri bilen deňeşdirmek arkaly, gonüklemeleri işlemek arkaly ,olaryň jogap bolýan sorsglsry arkaly subut edilýär.

Eýsem subut etme näme?

Subut etme üç sany özara arabaglanyşykly bolekden durýar ,olar şu aşakdakylardan ybaratdyr :

1. Tezis (nämeni subut etmeli).Subut edilýän zat,material.
2. Argumentler (subutnamalar)(mysallar),(nämeniň komegi bilen subut etmeli) (deliller) (esasy pikiri subut etmäge gatnaşyan pikirler).
3. Demonstrasiýa (subut etmäniň netijeleri).

Tezis gerek dil tassyklama, pikir,sözlem diýip terjime edilýär.Munuň dogrylygyna ýa-da nädogrylygyna subut etmeli pikirdir (düşünjedir).

Delil (esas subutnama)-bu pikiriň kömegi bilen beýleki pikiriň dogrylygy ýa-da nädogrylygy baglanyar.

Demonstrasiya (latyn dilinden görkezmek "aýan etmek " diýip terjime edilýär.Munuň dogrylygy ýa-da nädogrylygy barlanylyp görlen delilleriň subutnamalaryň netijesini aňladýan pikir bolyp durýar.Ynandyrmany logikany talaplaryna laýyk guramak üçin onuň 4 sany kanunyny bilmeli.Sebäbi olar subut etmäniň esasy düzgünlerini kesgitleýärler.Ol kanunlar şu aşakdakylardan ybaratdyr:

1. Deňlik (ýa-da meňzeşlik)kanuny beýle diýmek ,2 sany dogry pikirden dogry netije alynýar diýildigidir.Meselem: atlar ,predmeti aňladýan söz bölekleridir.Studentler kolhozçylara pagta ýygmaklyga komek berýärler.Ýagyş-at...
2. Gapma-garşylyk kanuny .
   Bu 2 sany gapma-garşylykly pikir ikisäm bilelikde dogry (çyn)bolup bilmezler diýen netijeni berýär. Meselem : atlar ... atlar predmetiň häsiýetini hem aňladýar.

3. Üçünjisini aýyrma (çykarma) kanuny .

Bu 2 sany pikirlerden üçünji bir dogry netije berýän pikir bolmaýar,sebäbi olaryň biri dogry,beýlekisi nädogry,şeýle bolansoň olar üçünjini,jemleýjini aradan çykarýarlar,aýyrýarlar diýen düşünjeni berýär.

Meselem: atlar...atlar ....

4. Ýeterlikli subutnamalary talap edýän kanun. Bu kanun islendik pikir beýleki pikirler arkaly subut edilmelidir ,delillendirilmelidir.Meselem....atlar....ýagyş ýagyp başlady logikanyň kanunlarunu bilmeklik mugallyma dogry netijeleri çykarmaklyga,pikirlenme,ynandyrma proseslerinde ýalňyşlyklaryň öňüni flmfklyga komek edýär.

2.)Б.Д.Паригин. А.Г. Коволев, А.В.Петровский, К.К. Платонов, И.Е.Шварц we beýleki psihologlaryň ylmy-barlag işleriniň gorkezmegine görä ,pikir doretme adamlaryň psihikasynda we hereketlerinde käbir üýtgeşmeleri doretmäge ukyplydyr. Bu psihologlaryň aytmagyna görä,pikir (duýgy) doretme sosial –psihologik hadysa bolup durýar.Beýle bolmagynyň 2 sany sebäbi bar ,olar şulardan ybaratdyr :

1.Pikir doretme sosial hadysa bolup ,ol jemgyýetiň ideologiýasy,syýasaty bilen kesgitlenýär.

2.Pikir doretme prosesi (duýgy) "Subýekt-obýekt" formulasy boýunça däl-de,"Subýekt-subýekt" prinsipi esasynda bolup geçýär'(Б.Ф.Ломов) Pikir (duýgy)doretme sistemasy(subgestor-suggerend pikir (duýgy)doredýän ony kabul edýän)3 sany elementden ybaratdyr.

1. Operasion element .bu ýerde suggestor suggerende pikir doretme täsirini edýär.
2. Prosesual element.Bu ýerde pikir doretme täsirini suggerent kabul edip alýar.
3. Netije.Pikir doretmäni kabul edip alýanyň jogap reaksiýasy

Pikir (duýgy) doretme täsiriniň esasy serişdesi söz bolup deurýar.Şonuň üçin halkyň arasynda şeyle sözler bar :Söz adamy galdyrybam we öldüribem biler.Häzir psihologik we pedagogik teoriýada suggerendiň pikir (duýgy) doretmäni kabul etme prosesiniň düşünjelilik ýa-da düşünmezlik ýagdaýda geçirýärmi?diýen soragyna jogaplar boýunça alymlar dürli-dürli toparlara bölünýärler.Meselem: käbir awtorlar bu proses doly düşünjesizlik ýagdaýda geçýär diýip belleýär.(Z.Freýd) we başgalar.Ýöne belli psiholog S.L.Rubungşteýniň pikirine görä psihiki işiň 2 derejesi hem bolýar :

1. Düşünjelilik . 2.Düşünjesizlik pikirlerimizi jemläp aýtsak ,pikir doretme prosesi alym S.L.Rubungşteýn aýdyşy ýaly düşunjelilik we düşünjesizlik ýagdaýda hem bolup geçýär.Şeýlelik bilen ,pikir (duýgy) doretme diýip söz üsti bilen we sözsüz serişdeleriň kömegi arkaly amala aşyrylýan psihologik täsire aydylýar.

Suggestor öz maksatlaryna we isleglerine laýyklykda pikir doretmäniň käbir usullaryny ulanyp ,suggerendiň psihikasyna dürli-dürli ýörelgeleri girizýär we şeýle etmek bilen suggestor suggerendiň psihiki işini

üýtgetmeklige çalyşýar. Suggerend pikir doretmäni pes derejeli düşünjelilik we tankyt esasynda kabul edýär we ol onuň içki ýörelgelerine öwrülýär.Şuňa laýyklykda pikir doretmäniň 3 sany görnüşi bolýar.Olar şulardan ybaratdyr:

1. Ruhybelentlilik ýagdayda geçýän pikir (adamyn normal psihiki we fiziki ýagdaýy)
2. Gipnoz (göz bagçylyk)ýagdaýda geçýän pikir doretme.
3. Uky ýagdaýynda bolup geçýän pikir doretme .

Adamzadyň osmeginde (iň gadymky wagtlardan bäri)ilkinji gezek pikir doretmäniň ruhybelentlik ýagdaýda geçýän görnüşi ulanylypdyr. Häzirki dowürde hem pikir doretmäniň bu görnüşi jemgyýetiň dürli sferalarynda giňden peýdalanylýar.Şonuň üçin muňa pikir doretmäniň esasy gornüşi diýip hem aýdylýar.Belli bir maksatlaryň barlygyna we ýoklugyna laýyklykda pikir doretme öňünden niýetlenilip we niýetlenilmän edilýän gornüşlerine bölünýär.

Öňünden niýetlenilip edilýän pikir doretmede bir maksady goyyar we ähli işi şoňa gönükdirýär.Öňünden niýetlenilmän edilýän pikir doretmede bolsa ,belli bir maksat bolmaýar.

Täsir ediş usullaryna laýyklykda pikir doretme açykmy ,ýapyk gornüşlerine bolünýär.Gatnaşýan adam sanyna görä,pikir doretme indiwidual we toparlaýyn gornüşlerine bolünýär.Indiwidual pikir doretmede 2 adam gatnaşyar.Meselse : mugallym we okuwçy ,wraç we näsag we ş.m. Toparlaýyn pikir diretmede kop sanly adamlar gatnaşyp biri-birine psihiki täsir edýärler.Pikir doretmäniň birnäçe gornüşleriniň bardygyny indi biz bilýäris .Ýone umuman alanymyzda,pikir doretmäni mugallym nähili ýagdayda netijeli,üstünlikliu geçirip bilýär,diýen problema ýüze çyçýar.Şeýle problemany çözmekde pikir doretmäniň netijeliligini üpjün edýän birnäçe şertler uly komek edýär.Olar şulardan ybarat :

1. Suggestoryň (mugallymyň) suggerendi(okuwça) hoşniýetli (ýa-da hoşniýetsizlikli) garaýşy.Şeyle ýagdaýda olaryň arasynda oňat,ynaçly ýagdaý doreýär.
2. Suggestoryň suggerentden özüni hemişe psihologik taýdan artykmaç ýagdaýda duýmagy Şeýle edilende mugallymda özüne bolan berk ynam doreýär.
3. Suggestoryň pikir doredýän wagtynda öz aýdýan zatlaryna özüniň ynanmagy.

Ynandyrma bilen pikir doretmäniň arabaglanyşygy barada aýtmazdan öňürti olaryň aýratynlyklarynyň üstünde durup geçeliň.Ynandyrma biz öň aýdyşymyz ýaly bu pedagogik täsir bolup duryar.

Pikir doretme bolsa doly ýagdaýda psihiki täsirdir.Ynandyrmada mugallymyň aýdýan sözlerini ,ýorelgelerini okuwçylar edibem bilýärler ýa-da tersine,kabul etmäni hem bilýärler.Ýone pikir doretmede bolsa,proses dine bir taraplaýyn gidýär,ýagny mugallymyň ýorelgelerini,sözlerini okuwçylar gürrüňsiz hokmany suratda kabul edýärler.

Pikir doretme adamyň dürli-dürli psihiki ýagdaýlarynda geçip bilýär.Düşünjelilik we düşünjesizlik ,ruhybelentlik gipnoz yky wagtyndaky ýagdaýlarynda bolup bilýär.

Ynandyrma bolsa diňe düşünjelilik we ruhy belentlik ýagdaýlarynda bolup bilýär.

Ynandyrma bilen pikir doretme biri birleri bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr.Eger-de,mugallymyň ynandyrmasy okuwçylaryň aňynda dogry,oňat netijeli pikir doretme geçmesi onuň pedagogik işi netijesiz bolardy.Şonuň üçin mugallym diňe bir okuwçylary okuw materialynyň üsti bilen ynandyrmak bilen çäklenmän,dogry pikirleri olarda doretmeli.

Mowzuk: Adamkärçilikli çemeleşmekde mugallymyň orny.

Meýilnama:

1. Ene –atalar çagalary ilkinji terbiýeleýjileridir.
2. Çagalary ýokary moral ruhunda terbiýelemek.
3. Çagalaryň öňünde ululary göreldesi hem-de abraýy.
4. Çagalary ynanadyrmak, edep-tertip öwretmek , öwgülemek, temmi bermek usullary.

1. Biziň ýurdumuzda ösüp barýan ýaş nesilleri terbiýelemeklik döwlet ähimýetli uly işdir. Mekedebe çenli ýaşly çagalary terbiýeleýji edaralarda we mekdepde,mekdepden daşary edaralarda, terbiýelenýär. Emma şeýlede bolsa olaryň ilkinji terbiýeleýjileri ene –atalardyr. Jemgiýetiň ilkinji kollektiwidir, onuň çlenleri biri –biri bilen baryndaşlyk aragatnaşyklary we umumy bähbitleri taýyndan ysnyşykly baglanşyklydyr.Şu kollektiwde, ozaly bilen, biziň çagalarymyz ösüp ulalýarlar hem-de terbiýelenýärler.

Ene we ata çagalaryny diňe bir söz bilen, ynandyraman, terbiýelemän, eýsem özüniň şahsy göreldesi hem-de gylyk –häsiýeti bilen hem terbiýeleýärler. Çagalar durmuşa gadam basan gününden we daş-töwrekdäki dünýä ilkinji gezek göz ýetirip başlan gününden beýläk olara ene- atalar täsir edýär. Şoňa görä-de çaga terbiýe bermekde ene-atalar hasda ynandyryjy bolýar.

Maşgalanyň wezipesi çagalarda täze,adamyň gylyk- häsiýetlerini döretmekden hem-de olary jemgiýetçilik işine aktiw gatnaşmaklyga taýýarlamakdan ybaratdyr.

Biziň Garşsyz Bitarap ýurdumuzda ene-atalaryň aglabasy çagany terbiýelemekdäki öz jogapkärçiliklerine oňat düşünýärler hem-de oňa köp wagt we üns berýärler.Çaga aýratyn hem aýallar hem-de eneler köp üns berýärler, Çagany terbiýelemeklik – munuň özi enäniň iň hormatly hem-de jogapkärli borjudyr.Atanyň hem roly köpdür.Çagasyny terbiýelemeklik bilen meşgullanmaýan ýa-da ony ýaramaz terbiýeleýän ata-ene öz raýatlyk borjuny ýeine ýetirilýär .

Emma çagany diňe bir ene-ata terbiýelemän ,eýsem maşgalanyň beýleki agzalaryda terbiýelemelidir.

Maşgala kollektiwinde agzybirlik hem-de guramaçylyk çagany maşgala-da dogry terbiýelemekligiň möhüm şertelerinden biridir.Maşgala agzalary birbirlerine mähirlilik bilen garanlarynda hem-de özara hormat goýanlarynda çagalarda özara ýoldaşlyk duýgysy emele gelýar we ösýär. Olar öz şahsy bähbitlerini ähli maşgalanyň bähbitleri bilen, şeýle hem ähli jemgiýetçilik bähbitleri bilen utgaşdyrymagy öwrenýärler.

Çagalary belli bir kada boýunça terbiýelemk bolmaz .Hemme çaga bir meňzeş çemeleşmek hem bolmaz. Çagalar öz gylyk –häsiýetleri boýunça bir-birinden tapawutlanýarlar.Käbirleri dogumly bolýar ,başga birnäçesi bolsa

millik bolýar. Käbirleri gujurly we batyrgaý bolýarlar, käbirleri bolsa utanjaň hem-de ýygra bolýarlar.Terbiýlemek işinde hemme ýagdaýlar üçin ýaramly bolan belli bir kada ýokdur.

Şeýlede bolsa, terbiýe bermekligiň durmuşda barlanyp gören hem-de köplenç halatlar-da oňat netijeleri beren ençeme formalary hem-de metodlary praktikada toplandy.

2. Häzirki mekdeplerde we maşgalada ähli terbiýeçilik işleri ösüp gelýän ýaş nesilleri ýokary moral ruhynda terbiýelemeklige hem-de olarda adamkärçilik häsiýetiniň endiklerini terbiýelemeklige gönükdirilmelidir.

Çagany we ýaşlary ilkinji nobatda watançylygy,dostlugy,zähmet söýüjiligi,tertip-düzgünlilik we guramaçylyklylyk,dogruçyllyk we ak ýüreklilik,kemçilikler bilen ylalaşmaýan,öz gylyk häsiýetine tankydy göz bilen garamaklygy başarýan hem-de beýleki ýetmezçilikleri mertlik bilen tankytlaýan häsiýetde terbiýelemek gerek.

Çagada ýokary moral sypatlary terbiýelemek çylşyrymly hem-de hysyrdyly işdir.Eger-de ene-ata çagalary bilen oňat hem-de yzygiderli suratda iş alyp barsa ,çagalarynyň tertibindäki kemçilikleri wagtynda düzetse ,onda her bir ene-ata öz çagalarynda ýokary moral sypatlary terbiýeläp biler.Çaga ýaş wagtynda terbiýe bermegiň aňsatdygyny,emma ýaramaz endikleri hem-de häsiýetleri öwrenenden soňra oňa terbiýe bermekligiň kyndygyny ýatda saklamak gerek.Çagany gaýtadan terbiýelemek üçin örän sabyrly (çydamly) bolmaklygy hem-de çaganyň psihologiýasyny (gylyk häsiýetini) örän çuňňur bilmekligi talap edýär. Çagalar gören zatlaryny beýnä tiz ornaşdyrýarlar.Şoňa görä-de çagalar uly ýaşly adamlara garanda endikleri hem-de gylyk-häsiýetleri has basym öwrenýärler.Soňra bu endikler we gylyk häsiýetler köp wagtlap saklanýar,şonda diňe bir gowy endikler we gylyk –häsiýetler saklanman, eýsem,gynansak-da,ýaman endikler we gylyk häsiýetler-de saklanýar.Eger çaga ýaşajyk wagtynda "tüm garaňkylyk erbetdir,jyn - arwah bardyr"diýip gorkuzylsa ,onda ol ulalanda hem garaňkylykdan,jyn-arwahdan gorkýar.Eger çaga ýaşlykda ýalan sözlemäni öwrense,ýoldaşlaryny hem-de uly adamlary aldamany öwrense,onda ol ulalanda hem aldawçy,ýalançy bolýar.

3. Çagalaryň öňünde ululary goreldesi hem-de abraýy.

Ýaşajyk çagalar daş-töwerekdäki adamlar ýaly bolmaklyga çalyşýar.Sebäbi entek olarda ýeterlik düşünje we durmuş tejribesi ýok.Olar ýagşy –ýamany heniz känbir özbaşdak saýgaryp bilmeýärler.Şoňa göräde çagalar uly adamlara,ilkinji nobatda bolsa,ene-atalaryna öýkünmeklige çalyşyarlar.

Şoňa göräde ene-atalaryň gylyk-häsiýetleri maşgalada çagalary terbiýelemekde iň gowy serişdedir.Eger-de ene-atalar çagalaryny dogryçyl hem-de ak ýürekli bolar ýaly edip terbiýelemeklige çalşyp,emma özleri çagalaryň öňünde ýaman sözleseler,onda şunuň ýaly terbiýe

bermekligiň özi şeýle bir kän peýda bermeýär.Eger ene hem-de ata çagasyny tertip-düzgünli,jür,sypaýy hem-de uly adamyny hormatlaýan edip terbiýelemeklige çalyşyp,emma özlerinde şunuň ýaly gylyk-häsiýetler bolmasa,onda olaryň berýän terbiýesiniň hiç bir peýdasy ýokdyr.

Ene-atalar kä halatlarda özleriniň gylyk häsiýetleriniň çagalaryna terbiýeçilik taýdan nähili täsir edýändiklerini duýmaýarlar.Emma olar çagalaryny her gün,her sagat,her minut saýyn terbiýeleýärler.Çagalaryň ýanynda ene-atalaryň hem-de ululary ň edýän gürrüňleri-de çagalaryň gylyk-häsiýetlerine hem-de akyl taýdan ösüşine guýçli täsir edýär.

Çagalaryny özleriniň gylyk-häsiýetleri,şahsy göreldesi bilen täze adamlary Garaşsyz Türkmenistany aktiw gurujylary edip terbiýeläp ýetişdirýän ene-atalar bizde barha köpelýär.Şeýle –de bolsa,heniz köne zyýanly adamlaryň galyndylaryndan halas bolmadyk ene-atalaryň hem bardygyny ýatdan çykarmak bolmaz.Biziň durmyşymyzda gödeklik etmek,azgynlyk etmek,paýyş sözler aýytmak,pýançylyk etmek,(köne dini adatlara ynanmak)diýen ýaly zatlar heniz-de bar.

Ene-atalar çagalary terbiýeleýän wagtlarynda olary gözden sypdyrman,olaryň yzyna düşüp ýörmeli däldir.Çagalar şeýle terbiýelenende passiw hem-de inisiatiwasyz bolýarlar.

Çagalary terbiýelemekde esasy zat diňe bir olar bilen gürrüňleşmek bolman,eýsem maşgala durmuşynyň gowy guralmagyna ,ene-atalaryň şahsy hem-de jemgyçilik durmuşynyň guralyşyna hem baglydyr.Meselem ,çagalara diňe bir dostlugyň ähmiýeti barada gürrüň edip bermeklik ýeterlik däldir.Maşgalada çagalary ulular bilen hemişe mähirli aragatnaşykda bolar ýaly etmek gerek.

Ene-atalaryň özlerini alyp baryşlary hem-de olaryň şahsy ýörelgesi we abraýy çagalarda(moralyň)gowy sypatlarynyň emele gelmegine iňňän gowy oňat täsir edýär.

Şoňa görä-de ene-atalaryň köpüsi çagalaryny özleriniň zähmede garaýyşlary ýaly terbiýeleýärler,ýagny ene-atalar özleriniň zähmetine çagalary guwanar ýaly işleýärler.

Meselem: bir okuwçynyň kakasy syrkawlapdyr.Lukman onuň kakasyna ýaramaýanlygy sebäpli rugsat beripdir.Emma birnäçe günden soň onuň kakasy işe çykypdyr.Ol işden öýe gaýdyp gelende bolsa onuň 12 ýaşly ogly kakasyna şeýle sorag bilen ýüz tutupdyr:’’Kaka,sen name üçin şu gün işe gitdiň?Sen entägem öýde bolmaly ahyry’’.Atasy ogluna şeýle jogap beripdir:’’Indi meniň saglygym gowy,öýde bolmaga wagtym ýok ,basym ekiş başlanýar,şoňa çenli traktorlary remont etmeli’’

Ogly atasynyň bu sözlerini ençeme wagtlap ýadyndan çykarmady.Bu maşgalada ene-atanyň zähmete ak ýürek bilen ýapyşýanlygy sebäpli,bu mekdep okuwçysy ak ýürekli hem-de tertip düzgünli bolup ulaldy.

Çagalara terbiýe bermekde ene-atalaryň şahsy göreldesi hem-de uly ýaşly adamlaryň abraýy uly ähmiýete eýedir.Çagalaryň öňünde uly

adamlaryň abraýy näçe ýokary bolsa,olaryň çagalaryň gylyk häsiýetlerine we özlerini alyp baryşlaryna şonçada gowy täsir edýär.

Ene-atalaryň esasy abraýy ozaly bilen olaryň durmuşy,işi,borjy hem-de gündelik gylyk-häsiýetidir.Eger ene-atalar öz ýurdunyň bähbidi ugrunda ýaşaýan hem-de öňde baryjy grajdanlar bolsalar,onda olar çagalaryň öňünde uly abraýa eýe bolýarlar.

4. Çagalary ynandyrmak.Çagalar ene-atalarynyň hem-de terbiyeçileriniň berýän maslahatyna oňat düşunýärler.Hat-da şondan soň özbaşdak bolup başlaýarlar,uly adamlaryň paýhasly ynandyrmalary we ähmiýetli delilleri çagalaryň özüni alyp barşyna uly täsir edýär.Çaga diňe bir söze ynanman eýsem,ene-atasynyň hem-de maşgala agzalarynyň ,ulularynyň gylyk-häsiýetlerine-de ynanýandygy mälimdir.

Çagalarda watançylygy hem-de dostlugy terbiýelemekde ynandyrmanyň has-da uly ähmiyeti bardyr.Şonuň üçin hem çagalar öz mähriban watanyny söýer ýaly olara watanymyzyň baýlygy hem-de kuwwaty hakynda,geçmişdäki görkezen gahrymançylyklary hem-de häzirki eşretli durmuşy hakynda,adamlaryň parahatçylykly zähmeti hakynda hem-de olaryň parahatçylygy pugtalandyrmak ugrundaky görreşi hakynda gürrüňler bermek gerek.Şonuň bilen birlikde öz işiňde Watana hyzmat edişiň barada çagalara görelde görkezmeli.

Çagalara dürli milletlerden bolan adamlary sylamaklygy öwretmeklik üçin olara dürli halklaryň ajaýyp däp dessury barada,olaryň parahatçylyk işine,ylma medeniyete, sungata goşýan goşantlary barada gürrüň edip bermek zerurdyr.Öz eden gürrüňleriňi beýleki milletleriň zähmetkeşlerine bolan garaýşyň ýaly aýdyň suratda berkitmek gerek.

Çagalara edep-tertip öwretmek.Çagalary terbiýelemek işinde olara edep-tertipliligi öwretmek uly orun tutýar.Çaga diňe bir edep –tertip öwretmän ,ony durmuş bilen öwrenişdirmegiň ,onda tertipligiň gowy endiklerini terbiýelemekligiň möhümdigini(baryp)B.G.Belinskiý hem tassyklapdy.Çagalara diňe bir başga adamyň görkezen edermençilikleri baradaky hekaýalary gürrüň edip bermek bilen,olary batyrgaý adam edip ýetişdirip bolmaz.Şonuň üçin hem olary dogumly bolar ýaly ýagdaýlarda saklamaly.Çaga kynçylyklara çydamly bolmaklyga we käbir mahrumçylyklary başdan geçirmeklige öwrenişdirmeklik möhümdir.Elbet-de,bu kynçylyklary hem-de mahrumçylyklary özüň bilgeşleýinden doretmeli däldir.

Mekdebe çenli ýaşdaky döwürden başlap çaga özüni alyp barmagyň belli bir tertip düzgünini berjaý etmekligi,päkizeçiligi,sypaýyçylygy hem-de uly adamlara hormat goýmaklygy öwretmek gerek.

Çagalaryň has medeniýetli bolmagyny gazanmak üçin olaryň göwün-isleglerini götermek gerek.Meselem:çagalarda has ýaşlygyndan sada,owadan eşikleri geýmeklige hem-de olary päkize geýmeklige höwes döretmek gerek.

Durmuşda arassa bolmaklyk ,geýimi päkize hem-de gowy geymeklik-özüňi medeniýetli alyp barmaklygyň möhüm endiklerinden biridir.
Çagalary hem-de ösüp barýan ýaş nesillere başlan işiňi soňuna çenli alyp barmaklygy,sapak wagtynda ünsüňi sowmazlygy ,iş gutarandan soň zatlaryňy,okuw kitaplaryňy hem-de beyleki kitaplaryňy öz ýany bilen alyp gitmekligi öwretmek gerek.Çagalara häli şindi ýatladyp (tabşyryp) durmak ýoly bilen olarda bu endikleri doretmek aňsatdyr.
Çagalary owgülemek: Çagalary oňat eden işleri üçin öwgülemegiň çaga terbiýelemekde uly ähmiýeti bardyr .Çagalaryň oňat zada bolan höwesiniň öz wagtynda gollanmagy dürli hili jezalandyryş çärelerini ulanmakdan has oňat netije berip biler.Çaganyň özüni alyp barşynyň gowy taraplaryny görmän,onuň oňat edýän işlerini taryplaman,onuň kemçiliklerini bir syhly ýatladyp durýan ene-atalar nädogry edýärler.
Öwgülemek başarjaňlyk bilen peydalanylsa,ol çagalaryň häsiýetiniň we özüni alyp barşynyň gowy taraplarynyň ösmegine ýardam edýär.Çagalar özlerini öwdürmek üçin özüni oňat alyp barmaga çalyşýarlar.Şonuň bilen birlikde öwgi çagalarda öz güýçlerine ynam döredýär,olaryň gujuryny,keýpini göterýär,gowy baha berilen hereketlerini gaýtalamaga çalyşmak duýgysyny ösdürýär.Adatda çagalary özüni oňat alyp barýanlygy üçin öwgülemeklik,taryplamak we sylaglamak formasynda ulanylýar.Elbet-de çaga öwgä mynasyp bolanda öwgülenmelidir.Käbir ene-atalar terbiýelemegiň bu metodyny çendenaşa köp ulanyp ,hat-da sähelçe üstünligi üçin çagany aldygyna taryplaýarlar we sylaglaýarlar.Bu bolsa çaganyň öwgä parhsyz garamagyna,oňa öwrenişmegine eltýär.Çagalary her bir oňat işi üçin öwgüläp durmagyň geregi ýokdur.Olar diňe taryplamak we sylaglamak üçin özlerini gowy alyp barman,eýsem olar özlerini gowy alyp barmaga öwrenikli bolmalydyrlar.

Elbetde çagalary dogry terbiýelemekde zat sylag bermek hem gadagan däldir . Ýöne olar birnäçe wagt öňünden wada edilip berilmän , eýsem olaryň berilmegi çagada garaşylmadyk begenç döretmelidir . Çagalara ozaly bilen akyl we beden ösüşine ýardam edilýän : oýunjak , kitap , konki , lyža ýaly zatlary sylag bermek gerek .

Temmi bermek . Çagalaryň ýaramaz eden işlerini ýazgarmak üçin käbir halatlarda temmi bermek ýaly täsir ediş metodyny hem ulanmaly bolýar.Elbetde, maşgalada beden temmisini bermeklik düýpden bolmaly zat däldir . Beýle temmiler çagalaryň göwnüne degýär we çagaklar bilen ene atalaryň arasyny bozýar. Elbetde çaganyň eden işiniň nädogrydygyny ony subut etjek bolmakdan şapbat çalmak aňsatdyr . Çaga bir zady subut etmek üçin örän sabyrly , takatly , başarjaňly bolmak gerek . Beden temmileriniň ulanylmagy gadymy geçmişiň şapbat, ýumruk bilen çagalara « hudaýyň gazabyny» bildirmek üçin , sessiz – ünsüz boýun bolmagy öwretmek üçin peýdalanan zyýanly hem-de aýyplaýjy galyndysydyr . Käte beden temmileriniň kömegi bilen käbir çagalary haýsy bolsada bir işi ýrine ýetirmäge mejbur etmek mümkindir, emma olary ynandyrmak mümkin däldir .

Çagalaryň ýaramaz eden işlerini ýazgarmak üçin olaryň käbir höwes edýän , gyzyklanýan zatlaryny azaltmak bolar , meselem olary zat sylag bermekden kesmek bolar , kino ýa-da teatra gitmegi , gezelenje çykmagy we ş.m gadagan eymek bolar .

Käýemek ýa-da etmesiz erbet hereketleri görkezmek bilen hem olara temmi bermek ýa-da olary ýazgarmak bolar . Meselem oglanjyk özünden uly doganyna sapagyny taýýarlamaga päsgel berýär. Doganynyň stoluň ýanyndan aýrylyp başga bir zada güýmen diýenine gulak asman , ýakymsyzlyk etmegini dowam edýär diýeliň. Munuň ýaly ýagdaýda oglanyň kakasy , ejesi ýa-da içerdäki uly adamlardan biri oglana öwüt berýär we onuň edýän hereketini ýazgarýar.

Mowzuk: Mugallymyň hünär ussatlygyny kämilleşdirmekde psihologiki – pedagogiki nazariýetiň roly.

Meýilnama.

1. Pedagogiki mugallymlardan nähili ugur almaly.
2. Amaly işe ylmy pikirleri goşmak we ulanmak.
3. Sapakda okuwçynyň bilijilik işiniň gowy taraplaryny çaklamak.
4. Pedagogyň hünär başarnygy.
5. Başarjanlygy öwretmek üçin, okwçylardan nähili talap etmeli.

Mugallymlaryň pedagagik başarjaňlyklaryny artdyrmakda mekdepde usuly işleriň dogry ýola goýulmagy uly rol oýnaýar. Onuň üçin mekdepde 9-adamdan ybarat usuly geňeş döretmeli. Geňeşiň esasy wezipeleri aşakdakylardan ybaratdyr.

1. Mugallymlaryň usuly taýarlygyny artdyrmak. Sapaklaryň problemalaýyn okadylmagyny gazanmak;
2. Meýilnamadaky üýtgeşmeleri göz öňünde tutmak bilen, onuň täze pikirlerini öwrenmeli;
3. Açyk sapaklaryň üsti bilen mugallymyň nazaryet taýarlygyny amaly barlap durmak.
4. Okuwçylaryň bilimleriniň hilini, başarnygyny we ukybyny hemişe seljerip durmak, olaryň bilimleriniň hasabatyny ýöretmek.
5. Öňdebaryjy mugallymlaryň iş tejribesini öwrenmek we umumylaşdyrmak.Şu maksat bilen özara sapaklary gatnaşylmagyny guramak.Olaryň bölüm maslahatlarynda, ara alyp maslahatlaşylmagyny guramak.
6. Gazet-žurnallarda çap edilýän pedagogik täzelikler bilen mugallymlary yzygiderli tanyş edip durmak;
7. Ýaş mugallymlary tejribeli halypa mugallymlara berkitmek, wagtly-wagtynda olaryň hasabatyny diňlemek;
8. Mekdep bilen ata-eneleriň aragatnaşygyny pugtalandyrmagy gazanmak.

Bellenilen wezipeleri ýerine ýetirmek üçin usuly otagyny oňat abzallaşdyr-maly. Onda mugallymlary döredijilikli işlemäge çagyrýan şygyrlar, olar üçin gerekli gollanmalar,meýilnamalar bolmalydyr.

Ýörite ýasalan tekjelerde bolsa dersler boýunça okuw kitaplary goýulmalydyr.

Usuly burçda bolsa, ýazuw işleriniň nusgalary,ýazuw işlerine baha goýmagyň kadalary görnükli edilip ýerleşdirmelidir. Usuly birleşmeleriň işleri we onuň meýilnamasy otagda ýörite asylyp guýulmalydyr. Ondan başgada usuly birleşmede diňlenilen nutuklar beýanlaşdyrylyp iň gowulary goýulmalydyr.

Mugallymlaryň arasynda konkurslar geçirilip durylmalydyr: elde ýasalan görkezme esbaplaryň konkursy: " ussat " ady bilen usuly bäsleşik geçirmek. Bäsleşik 2 tapgyrda geçirilse oňat bolardy. Ilkinji tapgyrda mugallym okuwçylaryň öňünde sapak bermeli. Indiki tapgyrynda pedagogik situasiýalara, okatmagyň usulyna degişli soraglara jogap bermeli, klassik şahyrlaryň goşgularyndan bir bent okamaly we şol goşgynyň haýsy şahyryňkydygyny bilmeli .Şeýle hem bäsleşige gatnaşan mugallym şol şahyryň suratyny haýsy hudožnigiň döredendigini aýtmaly. Ýene-de bir soragy türkmen halk sazyny diňläp, onuň adyny kesgitlemek. Bäsleşigiň soňky soragy bolsa terbiýeçilik häsiýetli halk pedagogikasyna degişli bilup; halk döredijiliginden rowaýat, hekaýa ýa-da şorta söz aytdyrmakdan ybaratdyr.

Şu büşleşigi amala aşyrmak üçin emin agzalary bellemeli.

Sapaklara gatnaşmak üçin 3 adamdan ybarat emin agzasy, hem-de ähli mugallym
3-topara bölünip gatnaşmalydyrlar.Olar sapagy guran mugallymlara 5 ball ulgamynda baha bermelidirler.

Ikinji tapgyry geçirmek üçin mekdebiň direktorynyň ýolbaşçylygynda 5 adamdan ybarat emin agzalary döretmeli. Olar berlen her soragyň jogabyna baha goýýarlar.Soňra jemini jemleýärler.

Mugallym okuwçylaryň guramaçylyk başarjaňlyklaryny ösdürmek, öz-özüňi terbiýelemekligiň esasanda kämilleşdirmek üçin: kollektiwiň meýilnamasy esasynda işläp bilmekligini, kollektiwiň çlenleriniň arasynda zähmet prosesiniň bölünmekligini, zühmetiň amatly netije bermekligi üçin, işiň rasional ýollaryny we serişdelerini tapmak, öňde goýlan işiň planyny düzmek, başlanylan işden netije çykarmak, kollektiwiň işi we öz işiň boýunça netije çykaryp bilmek, işiň konkret ýerine ýetirilmegini gazanmak, zähmeti, dynç almaklygy gezekleşdirip guramagy başarmak, zühmet prosesine degişli esbaplaryň bolmaklygy, iş ýeriniň amatly bolmagyny gazanmak bellenilen meýilnamany seljermek we netije çykarmak, öz wagtyny hasaba almak, wagty tygşytlamak, özbaşdak bilimini ösdürmek, gündelik režimiň bolmaklygy, zühmetiň ýerine ýetirilşigine amatly ýagdaýyň döredilmegi, saglygy saklamak, dynç almaklygy guramak ýaly soraglardan ugur alýar.

Başlangyç klas mugallymlarynyň we okuwçylarynyň zähmet başarjaňlygyny ösdürmek üçin:

1. Mekdep mugallymlaryň ýeke-täk talaby berjay etmeklerini gazanmak, olaryň guramaçylyk başarjaňlyklaryny ösdürmek;

Mugallymlaryň zähmetini guramakda mekdebiň arassaçylyk talaplaryny gowulandyrmak, okuw rejesini we klasdan daşary geçirilýan terbiýeçilik işleriniň rejesiniň kadaly düzülmegini gazanmak:

2. Mugallymyň zähmetini guramakda mekdebiň arassaçylyk talaplaryny gowulandyrmak, okuw rejesini we klasdan daşary gegirilyän terbiýeçilik

Işleriniň rejesiniň kadaly düzülmegini gazanmak:

3. Mekdepde işleýän her bir mugallymyň hojalyk işgärleriniň berk gün

Tertibiniň bolmaklygyny gazanmak ;

4. Mugallymyň işine yzygiderli gözegçilik etmek,olaryň öňde baryjy usullaryndan döredijilikli peydany guramak;
5. Mugallymlara jemgyýetçilik-köpçülik işleriniň deň bölünmegini gazanmak;
6. Mekdepde ýaşlar guramalatynyň işini kadaly ýola goýmak.
7. Mekdepde psihologik klimaty gowulandyrmak.
8. Estetiki,etiki,ahlak terbiýeleri bermekligi guramak/
9. Mekdepde geçirilýän maslahatlaryň,ýygnaklaryň wagtyny gysgaltmak,bir aýda geçiriljek ýygnaklaryň,maslahatlaryň grafigini öňünden düzmek:
10. Geçiriljek ýygnaklaryň tertibi bilen mugallymlary öňünden tanyşdyrmak:
11. Mugallymlara usuluy kömekleri bermekligi ulgamlaýyn meýilnamalaşdyrmak.

Mundan başga-da ýörite ulgamy guramak gerek.Aýratyn hem başlangyç klas mugallymlary üçin.

1. Pedagogika biliminiň ulgamy(pedagogika,psihologiýa,hususy metodika;täzelik öwrenmek);
2. Usuly işleriň ulgamyny öňde baryjy iş tejribesini öwrenmek,usuly birleşmäniň işine gatnaşmak we ş.m.
3. Mugallym mekdepde işini şeýle guramagy göz öňünde tutmak bilen öz işiniň ulgamyny guramalydyr.Okuw –terbiýeçilik işleriniň ulgamy;Okuwçynyň gün tertibi ,iş ýeri ,guramaçylyk başarjaňlygynyň terbiýelenmekligi, syýasy-guramaçylyk ökdeligi we ş.m. terbiýelemek.
4. Mekdep bilen maşgalanyň arasyndaky aragatnaşygy ýola goýmaklygyň ulgamy,okuwçylaryň okuw –terbiýeçilik işlere gatnaşygy,ýetişigi çagalary gyzyklandyrýan meseleler bilen ata-eneleri tanyşdyrmak.
5. Ata-eneler üçin maşgala terbiýesine,çagalaryň ýaş,psihologik aýratynlyklaryna degişli mowzuklardan nutuglar okamak,sorag-jogap agşamlaryny,konfiernsiýalaryny geçirmek degişlidir.Mugallym tarapendan okuw terbiyeçilik işleriniň şeýle guralmaklygy okuwçylaryň bilim derejesiniň

kämilleşmegini,olaryň bilesigelijilik islegleriniň ösmekligine ýardam edýär.

МОВЗЬК: Мьгаллумчулук ьссатлук бойьнча бяслешик

МАКСАДУ: Талуплларуытмьгаллумчулук башурцаылуклаpуну-ькупларунуы эсюш дерецелерини барламак: окьв-тербийечилик ишини гьрамакда ькуплуклаpуы максада лайук кемала гелишини йола гоймак.

М Е Й И Л Н А М А С У

1. Талуплаpуы хюняр ишине дэредиликли чемелешишини эвренмек.

2. Талупларуы окьв-тербийечилик ишлерини селцерип белишини барламак.
3. Таплупларуы башарцаылукларуну селцермек.

Й Ь М Ь Ш:

1. Талуп чукуш етмек ючин материал таййарламалу.
2. Гурамачулук ишиниы максадуну ишляп дюзмели. Бь занйатийе бирняче этапдан дьрйар.

1 – етап. Яхли талуплардан: «Сен ише барануыда мекдеби няхили гэз эыюне гетирйярсиы? Няхили максатнама билен мекдебе барцак? Шол максатнаману няхили амала ашурцак?» дийен йалу бирняче сораглара йазьв юсти билен цогап бермек талап едийяр. Йазьв ишлери белли бир дереџеде ишленилип дюзюленден соы баха критерийасу бойьнча бахаландурулйар.

Бахаландурмакда: хязирки заманда «Билим хакундаку каньтнуы есасу максадуна дюшюниши, эз-эзюне талап едицилиги, мекдепде окьв-тербийечилик просесини гурамак проблемасуна чемелешиши, педагогик улма гузукланмасу, китап билен ишляп билиши ве ш.м. хасаба алунйар.

2 – етап. Бь етапда педагогик ситьасийану анализляп билицилик башарцаылугу барланулйаю.

Талуплара бирняче педагогик ситьасийалар гэркезилип, шол ситьасийалару йазьв юсти билен анализлемек табшурулйар. Кя халатларда анализ етмегиы плану хем хэдюрленилйяр. Меселем:

- Шь гэркезилен фрагметде няхили педагогик проблема гойьлду? Мьгаллумуы херекет едйян мотиви няме?
- Мьгаллум эз эыюнде няхили максат гойьпдур?
- Окьвчуларуы херекетлерииниы мотиви няме?
- Няме ючин эзара дюшюнишмек йок?
- Сиз мьгаллума няме маслахат берип билцек?
- Хайсу едебийату окамагу теклип едйярсиыиз?

Един 1-нци етапда болшу йалу, бь йерде хем йерине йетирилен ишлери бахаландурмак гэз эыюнде тьтьлйар. Бахаландурмагуы критерийасу:

- эыде гойлан максады гэрюп билмеги, педагогик проблеману кесгитляп билицилик башарцаылугу;
- окьвчу билен мьгаллумуы йададйуну (башдан гечирмесини)гэрюп билмеги;
- йюзе чукан йагдайуы эыюни алуп билицилик укубу;
- проблема дегишли едебийатлару билиши ве ш.м.

3 – етап. Талупларуы констрьктив ве коммьникатив укуплукларунуы эсюш дерецеси кесгитленилйяр.

Талуплара 1-2 хепде эыюнден йэрите йьмьш табшурулуп, шол йьмьш хем мекдеп билен арабагланушукда йерине йетирилмеги (ата-енелериы эыюнде чукуш етмек, окьвчулар билен йутнак гечирмек ве ш.м.).

Йьмыш йерине йетирилиши ашакдаку йалу критерийа есасунда бахаландурулйар:

- чукушуы мазмьну;
- клас билен эзарагатнашугу (окьвчунуы юнсюни чекип билицилиги);
- эз-эзюне котроллугу (эзюни парахат алуп баршу, мулайумлугу, мимкасу ве пантомимикасу ве шюмю).

4 – етап. Педагогик ише йолбашчулук един билиыилик укубуну барламак. Бь йерде эыки етаплардан тапасьтлулукда йьмыш эыюнден табшурулмайар. Хер бир талуба индивидьал йьмыш табшурулйар.

Йьмышуы такмуну тематикасу:

1. Гарашсузлук гюнюни беллемек ючин байрамчулугуы (3-нци клас ючин) ссенарийасуну йазмалу.
2. Мекдепде мьгаллумлар гюни белленилйяр. Сениы теклиби няме?
3. Предмет крьжокларунуы (бир предметден) плануну дюзмели.
4. Талуплар гюнюни беллемегиы плануну дюзмели.
5. Ьмьму йашайуш цайунда Тязе йул байрамчулугуну гаршу алмагуы плануну дюзмели.
6. Сениы йолбашчулук едйян 40нци класуы 3-нци класа шефлик етмели. Сен ону няхили гьрацак?
7. Эыюмчилигиы эндебаруцулару билен дьшьшук гурамага таййарлук гэрмели.
8. Сизиы класуыузу нахархана нобатчу белледилер.

9. Бахар байрамчулугуну гечирмек ючин Сиз цогапкяр ве ш.м.

Бахаландурмагуы критерийасу:

- йэнекейце ишлерде ьлу максат гойьп билицилиги;
- гърамачулук ишини теоретик ве практик тайдан билиши;
- йэлбашчулук стили;
- гърамачулук ишини гэз эыюне гетирип билицилиги ве ш.м.

Йокарда гэркезилен етапларуы юсти билен хер бир талубуы гелецекдяки педагогик ишине теоретик ве практики тайдан таййарлугуна гэз йетирйярис. Диые оыа гэз йетирмек билен чякленмян, еййеем талупларуы профессионал педагогик башурцаылукларуну кемала гетирмекде белли бир иши хем йерине йетирдигимиз болар. Хязирки дэвюрде «Билим суйасатуну» дьрмьша гечирмекде эыде гойьлан есасу меселяниы бири болду дьрйар. Шейле-де ислендик иш тецрибеси болан мьгаллумуы эз-эзюни барламагу, эз-эзюне баха бермели, эз кемчилигини дюзетмек ючин алада етмеги ючин ьгър гэркезер дийин ьмут едйярис.

Е Д Е Б И Й А Т Л А Р

1. Под редакцией И.А. Зязюна. Основы педагогического мастерства. Киев, 1987.
2. Под редакцией И.А. Зязюна. Основы педагогического мастерства. М. «Просвещение», 1989. – С. 292-295.

3. Х. Худурова. Мьгаллумларуы профессионал педагогик тайййарлугуну кямиллешдирмегиы йоллару. Тюркменбашу. 1994. – С. 29-32.
4. Куриленко Т.М. Задачи и упражнения по педагогике. – Минск, 1988. – С. 185-200.
5. Поташкин М.М., Вульфов Б.З. Педагогические ситуации. М., 1993. – С. 76-94.
6. Сластенин В.А. О педагогике студентов к творческому решению воспитательных задач. М., 1985. – С. 55-61.